

ΣΧΟΛΗ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Πτυχιακή Εργασία
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

Εμμανουήλ Χαλκιαδάκης
Άρης Χανιωτάκης

Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός
Μυρτώ Βουλγαράκη

Ηράκλειο, Ιανουάριος 2010

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Εισαγωγή.....	6
Καθιερωμένες Μορφές Τουρισμού	10
Μαζικός Τουρισμός (Mass Tourism)	10
Εναλλακτικός Τουρισμός (Alternative Tourism)	12
Έννοια-χαρακτηριστικά.	12
Μορφές Εναλλακτικού Τουρισμού	14
Θαλάσσιος τουρισμός.....	14
Ιστιοπλοΐα και Ιστιοδρομία (sailing & yachting)	15
Ιστιοσανιοδρομία (windsurf)	15
Καταδύσεις (scuba diving)	16
Θαλασσοθεραπεία – spa, Hotels Resorts	16
Τουρισμός Υγείας.	16
Θεραπευτικός & Ιαματικός τουρισμός.....	17
Θρησκευτικός τουρισμός.....	18
Αγροτουρισμός.	20
Οινικός τουρισμός ή Οινοτουρισμός.	20
Αθλητικός τουρισμός.	22
Οικοτουρισμός - Οικολογικός τουρισμός.....	23
Ταξίδια Περιπέτειας.	24
Trekking	24
Trekking & Kayak ποταμού	25
Rafting	26
Monoraft & Canoe Kayak.....	26
Αναρρίχηση (canyoning).....	26
Mountain bike & Jeep Safari	26
Αλεξίπτωτο πλαγιάς (paragliding ή parapent).....	27
Ιππασία.	27
Θεματικά πάρκα.	28
Σκι - Χιονοδρομικά κέντρα.	28
Ταξίδια με Zeppelin.....	29
Συνεδριακός Τουρισμός.	29
Γεωτουρισμός.	30
Πολιτιστικός τουρισμός-Απόδραση στις Τέχνες.	30
Κοινωνικός Τουρισμός	31
Διαστημικός Τουρισμός (Space tourism).....	31
Άλλες εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού.	32
Μελλοντικές Τάσεις Τουρισμού	34
Διαπιστώσεις & προοπτικές του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα.	39
Συμπεράσματα	43
Βιβλιογραφία.....	46

Πρόλογος

“Αλωτά γίγνεται επιμελεία και πόνω άπαντα”

(όλα γίνονται με επιμέλεια και κόπο)

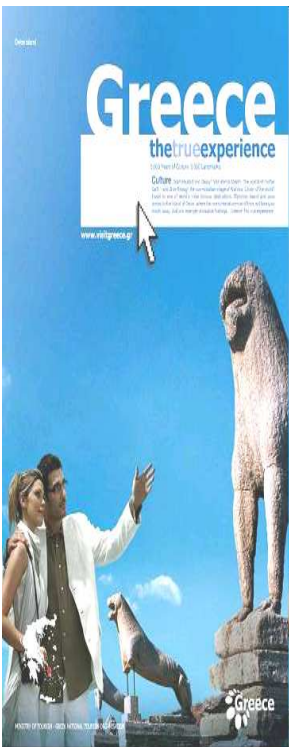
Μένανδρος, 4^{ος} αιώνας π.Χ.

Στην εργασία αυτή γίνεται μια συνολική προσπάθεια για αναφορά, επεξεργασία πληροφοριών και παράθεση στοιχείων για τις σύγχρονες μορφές τουρισμού και τις μελλοντικές τάσεις του μέσα στο πιο δυναμικό και ανασφαλές παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι των τελευταίων δεκαετιών.

Η εργασία αποτελεί τη τελική προσπάθεια της εκπαιδευτικής πορείας δύο φοιτητών για ολοκληρωμένη κατάρτιση, απόκτηση γνώσεων και επαγγελματικών εφοδίων.

Η συμβολή όλων των εκπαιδευτικών από το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων είναι η σημαντικότερη στην προσπάθεια αυτή.

Αφιερώνεται Στις Οικογένειες Μας

Περίληψη

Σκοπό της εργασίας αποτελεί η παρουσίαση σύγχρονων μορφών τουρισμού. Επιδιώκεται να αναλυθούν οι μελλοντικές τάσεις τους, που ευδοκιμούν και στην Ελλάδα και που έχουν συνεχή τάση προς ανάπτυξη.

Ο μαζικός ή συμβατικός τουρισμός αντιμετωπίζει σήμερα έντονη κριτική εξαιτίας των προβλημάτων που προκαλεί στις κοινωνίες υποδοχής. Ωφέλιμη θεωρείται η ανάπτυξη στις περιοχές αυτές σύγχρονων μορφών τουρισμού, γνωστών και ως εναλλακτικών μορφών. Χαρακτηριστικό του εναλλακτικού ή υπεύθυνου τουρισμού είναι η πολυθεματικότητα, αφού περιέχει διάφορες και ποικίλες μορφές, τις ειδικές ή ήπιες. Η διαφοροποίησή του, πηγάζει από το σεβασμό και τη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της τοπικής κουλτούρας ενώ στοχεύει στη μείωση των υπαρχόντων επιβλαβών συνεπειών. Στον ίδιο άξονα κινείται και η αειφόρος δυναμική του, που ενισχύει την απασχόληση και το εισόδημα της τοπικής κοινωνίας.

Αναπτύσσονται έτσι και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, όλο και πιο συστηματικά, οι σύγχρονες μορφές τουρισμού, που προσφέρουν τη δυνατότητα στους ταξιδιώτες να εμπλουτίσουν την ψυχαγωγία και τις δραστηριότητές τους, με προγράμματα εξειδικευμένων δράσεων, όπως είναι ο θαλάσσιος τουρισμός, ο τουρισμός υγείας ή θεραπευτικός & ιαματικός, ο θρησκευτικός, ο οικολογικός, ο αγροτουρισμός και ο συνεδριακός τουρισμός.

Η χώρα μας αποτελεί λοιπόν έναν καλό τουριστικό προορισμό όχι μόνο για διακοπές κλασσικού τύπου, αλλά και για όσους επιθυμούν να πραγματοποιήσουν εναλλακτικές διακοπές, αναζητώντας εκτός από την ξεκούραση και την απόλαυση των αξιοθεάτων της χώρας και τη μοναδική εμπειρία, που προσφέρουν η φύση και τα προϊόντα της, ο θρησκευτικός πολιτισμός της αλλά και οι εξειδικευμένες τουριστικές υποδομές.

Αναγκαία όμως καθίσταται γενικότερα για το μέλλον του τουρισμού, η βελτίωση της χώρας σε δείκτες όπως το επιχειρηματικό και ρυθμιστικό περιβάλλον, οι γενικές υποδομές σε σχέση με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η συνεχή αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού, στοιχεία που δείχνουν υστέρηση της Ελλάδας με βάση το Δείκτη Ταξιδιωτικής

& Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας καθώς την κατατάσσει 24η παγκοσμίως
για το 2009.

Εισαγωγή

Ο τουρισμός, είτε ως διαχρονικό κοινωνικό φαινόμενο είτε ως διαδεδομένος τρόπος ψυχαγωγίας, γίνεται προσπάθεια να συγκροτηθεί ως έννοια μόλις το 1937, όταν ορίζεται ως τουρίστας εκείνος που ταξιδεύει και διαμένει για περισσότερες από 24 ώρες σε χώρα διαφορετική από τη δική του.^{1,2,3}

Ωστόσο επακριβής ορισμός δεν υπάρχει αλλά μπορούν να αναφερθούν γενικότερα χαρακτηριστικά του, που αφορούν την ατομική ή ομαδική μετακίνηση (ταξίδι - διαμονή - διατροφή) σε μέρος άλλο από την μόνιμη διαμονή, τη βραχυχρόνια διαμονή και την επιστροφή, καθώς και την επίσκεψη σε προορισμούς για τουριστικούς – ψυχαγωγικούς λόγους και όχι επαγγελματικούς ή άλλους.³

Σήμερα, μεταξύ άλλων, η τεχνολογική ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων, οι ανέσεις των καταλυμάτων και οι εξειδικευμένες παρεχόμενες υπηρεσίες, προσδίδουν μια ραγδαία αύξηση στη μετακίνηση πληθυσμών για τουριστικούς λόγους. Μόλις πρόσφατα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ) ανακοίνωσε στο βαρόμετρο τουρισμού και σε βραχυχρόνια δεδομένα για το 2009 (Σχήμα 1), μεταβολή στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις κατά -8% σε σχέση με το 2008.⁴

Σχήμα 1. Συγκριτική μηνιαία μεταβολή στις διεθνείς αφίξεις τουριστών το 2006 έως 2009.

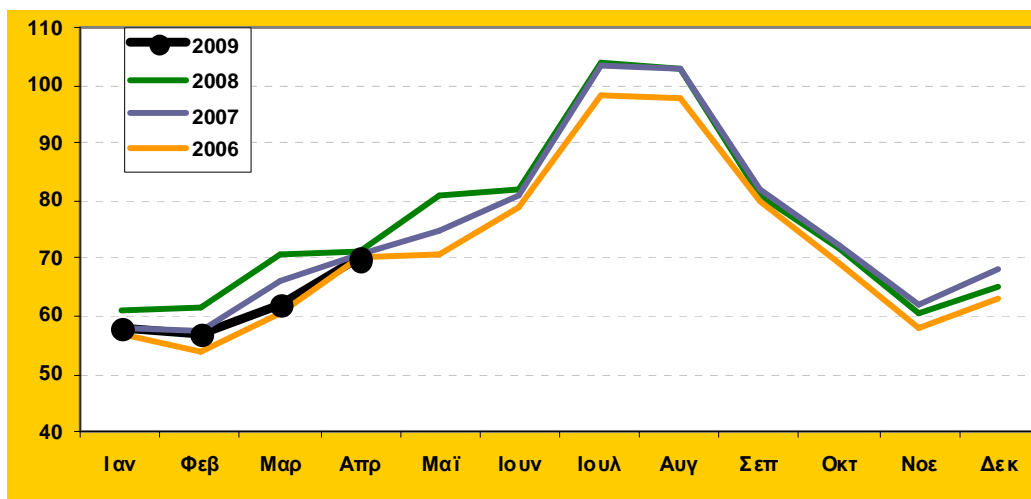
---

¹ Λύτρας Π (1998). *Κοινωνιολογία του Τουρισμού*. Β' έκδοση, Interbooks, Αθήνα, σελ. 53

² Βικιπαίδεια, ορισμός του τουρισμού, <http://el.wikipedia.org>, κατηγορία: Τουρισμός, ήταν διαθέσιμο την 14/8/2009

³ Ρούπας Δ (1997). *Αρχές Τουρισμού*. ΟΕΔΒ, Αθήνα, σελ 7

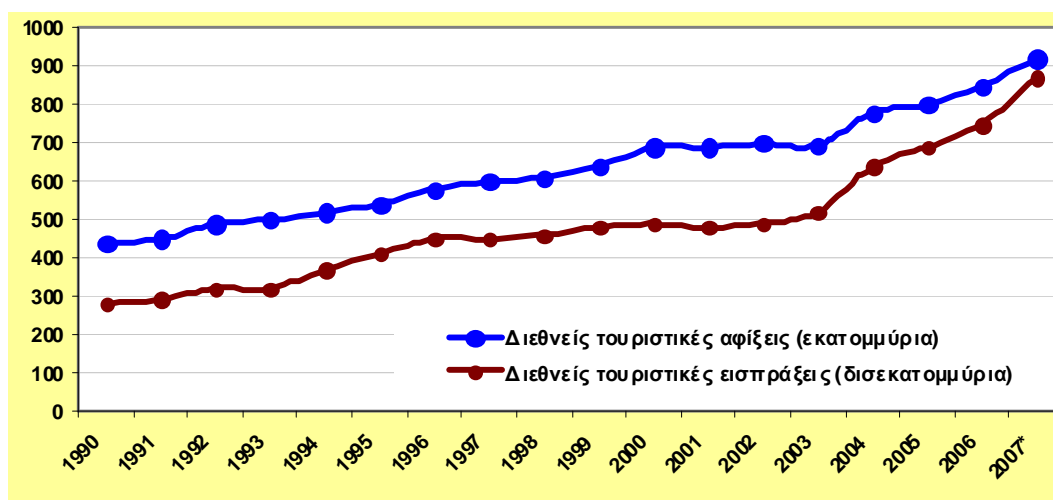
⁴ World Tourism Barometer, UNWTO, Committed to Tourism, Travel and the Millennium Development Goals, volume 7, No 2, June 2009

Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού ⁴

Για το 2008 οι αφίξεις υπολογίζονται στα 922 εκατομμύρια, ενώ η καταγραφή τους για το 2007 έδειξε 903 και το 1990 μόλις 436 εκατομμύρια (Σχήμα 2). Οι αντίστοιχες εκτιμήσεις για εισπράξεις ανήλθαν το 2007 σε US\$856 ή €625 δις ενώ το 1990 ήταν US\$264 ή €207 δις. ⁵

Σχήμα 2. Διεθνείς αφίξεις τουριστών και εισπράξεις.

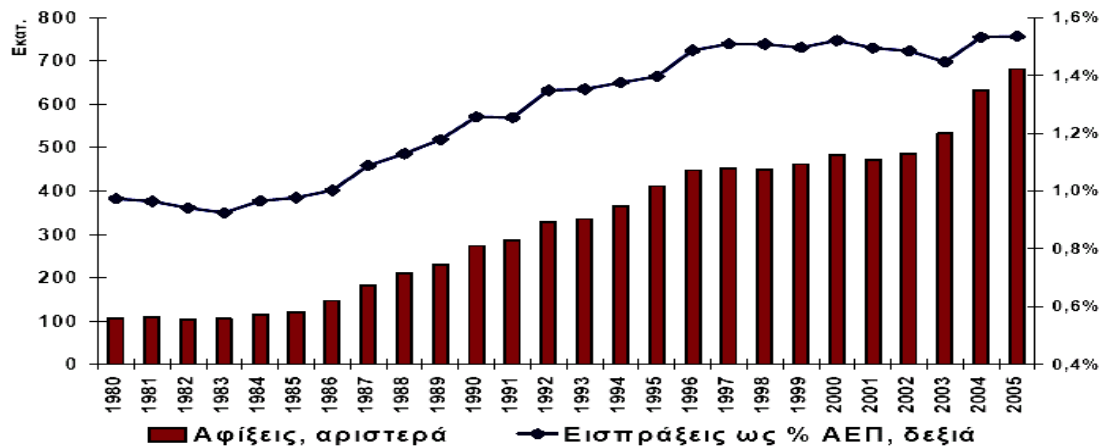
Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού ⁵

Η καταγραφή ωστόσο των διεθνών αφίξεων για το έτος 2007 αφορά πάντα το σύνολο των μεταφερόμενων για α. αναψυχή, ψυχαγωγία, διακοπές κατά 51%, β. επίσκεψη σε φίλους/συγγενείς, για υγεία, για θρησκεία ή για άλλο κατά 27% και γ. επαγγελματικούς λόγους κατά 15% (αδιευκρίνιστο το 7%), με μεταφορά

⁵ Tourism Highlights, UNWTO – OMT – IOHBT, Edition 2008

α. αεροπορικώς κατά 47%, β. οδικώς κατά 42%, γ. ακτοπλοϊκώς κατά 7% και δ. σιδηροδρομικώς κατά 4%.

Η εισφορά του τουρισμού στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) σε παγκόσμια κλίμακα (Σχήμα 3), ανέρχεται για το 2005 περίπου σε 1,55% από

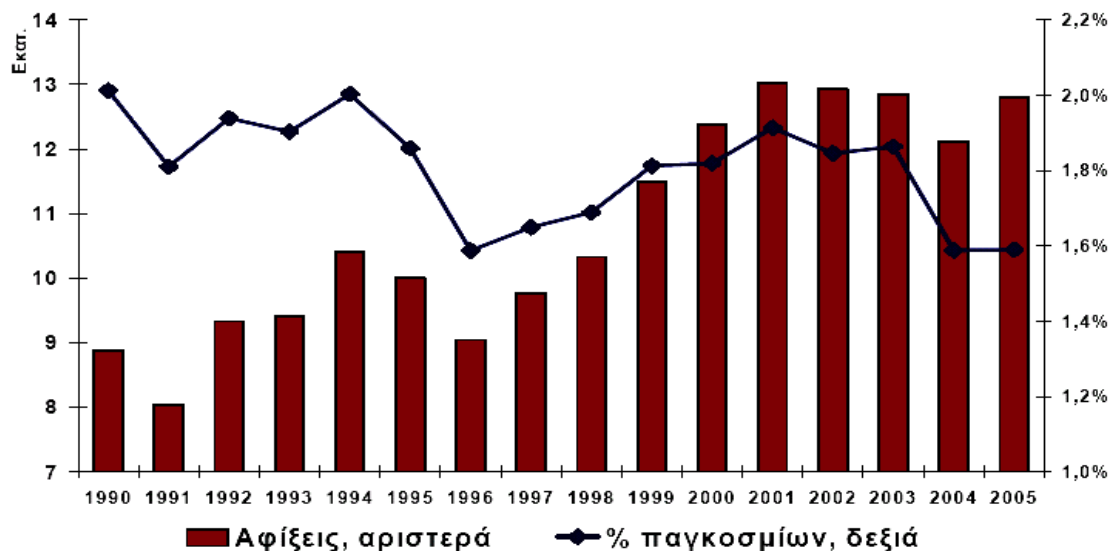

Σχήμα 3. Αφίξεις και εισπράξεις ως ΑΕΠ του παγκόσμιου τουρισμού⁶.

το σύνολο των εισπράξεων.⁶

Για την Ελλάδα το ίδιο ποσοστό κυμαίνεται περίπου στο 1,5% και 13 εκατομμύρια τουρίστες (Σχήμα 4).

Σχήμα 4. Αφίξεις και εισπράξεις ως ΑΕΠ του τουρισμού στην Ελλάδα.

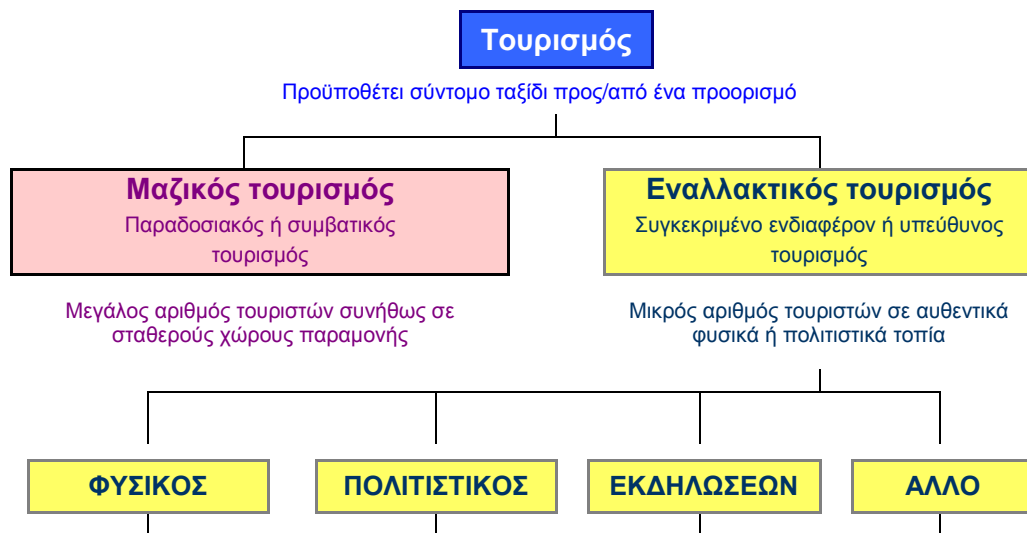

Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος⁶

⁶ Σαμπανιώτης Θ (2006). «Ο Ελληνικός τουρισμός στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού». Eurobank Research, Οικονομία και Αγορές, Division of research and forecasting, τεύχος 8, σελ 2-17

Οι αφίξεις, οι κύκλοι εργασιών και άλλα στοιχεία, αφορούν φυσικά το σύνολο του παγκόσμιου τουρισμού όπως και τις διάφορες κατηγορίες ή διακρίσεις του όπως π.χ. ο εισερχόμενος ή εξερχόμενος τουρισμός. Η δυναμική ωστόσο, οι ανάγκες και οι απαιτήσεις των τουριστών ή γενικότερα της τουριστικής αγοράς και η ανέλιξη του κλάδου, καθιστούν τις σύγχρονες μορφές τουρισμού (Σχήμα 5) ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης – κυρίως κατά τη διάρκεια και το τέλος της υφιστάμενης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, και όσον αφορά την ανάπτυξη των προσφερόμενων υπηρεσιών σε περισσότερο εξειδικευμένες κατηγορίες, όπως για παράδειγμα ο εναλλακτικός τουρισμός (alternative tourism).
7,8,9,10,11,12,13,14,15,16

Σχήμα 5. Γενική επισκόπηση των μορφών τουρισμού.

⁷ ⁶ Σαμπανιώτης Θ (2006). «Ο Ελληνικός τουρισμός στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού». Eurobank Research, Οικονομία και Αγορές, Division of research and forecasting, τεύχος 8, σελ 2-17
Κοκκώσης Χ. & Τσάρτας Π (2001). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 82

⁸ Καλαϊδοπούλου Α. & Μελάκη Ε (2007). *Ηπιες (εναλλακτικές) μορφές τουρισμού*. Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηράκλειο

⁹ Λαγός Δ (2005). *Τουριστική οικονομική*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 62

¹⁰ Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, HELLENIC SUN EDITIONS, <http://www.alternativegreece.gr/>, ήταν διαθέσιμο την 16/8/2009

¹¹ Βικιπαίδεια, εναλλακτικός τουρισμός, <http://el.wikipedia.org>, κατηγορία: τουρισμός, ήταν διαθέσιμο την 14/8/2009

¹² Vagionis N. «Enhancing alternative tourism development». Fostering SME and entrepreneurship development in the tourism sector in Bulgaria. Sofia, 22 June 2007, Centre of Planning and Economic Research (CPER), Greece

¹³ Newsome D, Moore S, Dowling R (2002). *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts, and Management*. Hardcover, pp 10

¹⁴ Theobald W (2004). *Global Tourism*. 3rd edition, Elsevier Science & Technology, pp 123

¹⁵ Holden A (2008). *Environment and Tourism*. 2nd edition, Routledge Taylor & Francis Group, New York, pp 232

¹⁶ Travel Daily News, μορφές εναλλακτικού τουρισμού, <http://www.traveldailynews.gr>, ήταν διαθέσιμο την 18/8/2009

Τουρίστες σε φυσικές περιοχές	Κληρονομιά, θρησκεία	Αθλητικά γεγονότα	Αγροκτήματα, εκπαίδευση
Περιπέτεια	— έμφαση στη δραστηριότητα		
Στήριξη στη φύση	— κατά κύριο λόγο απόλαυση της θέας των φυσικών τοπίων		
Άγρια ζωή	— κατά κύριο λόγο απόλαυση της θέας της άγριας ζωής		
Οικοτουρισμός	— περιλαμβάνει την επιμόρφωση και προστασία των στοιχείων		

Πηγή: Natural Area Tourism: Ecology, Impacts, and Management.¹³

Αν και ο ορισμός του τελευταίου είναι πολυποίκιλος, ως βασικός του στόχος τίθεται η μη μαζική μετακίνηση πληθυσμών (τουριστών) και ο σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον, οικοσυστήματα, οικολογία ή πολιτιστικά μνημεία.

Στην παρούσα εργασία η βιβλιογραφική ενασχόληση με τις σύγχρονες μορφές τουρισμού και τις προοπτικές τους, κατέχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς δίνουν ήδη την δυνατότητα στους συντελεστές του τουρισμού να ασχοληθούν και να επενδύσουν αποκτώντας συγκριτικά πλεονεκτήματα και προσφέροντας υπηρεσίες μοναδικές στο παρόν και μέλλον. Από μόνος του ο συμβατικός Τουρισμός δεν έχει πλέον τη δύναμη να προσελκύει τουρίστες και για μια χώρα όπως η Ελλάδα απαιτεί την ανάδειξη της φυσικής της ομορφιάς (όχι μόνο της θαλάσσιας), της ιστορίας της, του πολιτισμού-παράδοσης ή της κουλτούρας της.

Οι σύγχρονες μορφές τουρισμού ωστόσο είναι πάρα πολλές με κάποιες από αυτές να είναι πολύ ενδιαφέρουσες. Σκοπός λοιπόν στην παρούσα εργασία είναι να αναπτυχθούν θεωρητικά κάποιες από τις σημαντικότερες αυτές μορφές τουρισμού και να διερευνηθούν οι μελλοντικές τάσεις και οι προοπτικές τους.

Καθιερωμένες Μορφές Τουρισμού

Μαζικός Τουρισμός (Mass Tourism)

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, μέρος του τουρισμού αποτελεί ο μαζικός τουρισμός (παραδοσιακός ή συμβατικός).

Ιστορικά, ο μαζικός τουρισμός είναι συνυφασμένος με την αύξηση των εισοδημάτων ενώ τον 20^ο αιώνα μετατρέπεται σε κοινωνικό-οικονομικό φαινόμενο. Σήμερα, αποτελεί ήδη κριτήριο ψυχαγωγίας ορισμένων περιηγητών ενώ λόγω της μαζικότητας του (μεγάλος αριθμός επισκεπτών - περιηγητών) και των έντονων επιπτώσεων του στο περιβάλλον, αμφισβητείται και

απαιτείται η εφαρμογή άλλων μορφών, φιλικών και ηπιότερων προς το φυσικό περιβάλλον και τον πολιτιστικό πλούτο.^{17,18,19,20,21}

Βασικό χαρακτηριστικό είναι το χαμηλό κόστος συγκεντρώνοντας έτσι μεγάλο αριθμό τουριστών το τρίπτυχο μεταφορά - διαμονή – υπηρεσίες, ενώ παραδοσιακά βασίζεται στον «ήλιο», «θάλασσα» και «περιήγηση».

Αποδίδει οικονομικό όφελος που

αντιστοιχεί περίπου στο 1,5% του παγκόσμιου και εγχώριου ΑΕΠ, σε αύξηση του βιοτικού επιπέδου, σε θέσεις εργασίας, υποδομές και ανάπτυξη. Σε αμιγώς τουριστικές περιοχές βέβαια, όπως για παράδειγμα η Κρήτη, αν και κρατά τα σκήπτρα των τουριστικών δραστηριοτήτων, ο μαζικός τουρισμός δίνει έδαφος ανάπτυξης σε άλλες μορφές τουρισμού (εναλλακτικές), καθώς σήμερα καλύπτει το 80% των δραστηριοτήτων αυτών.²²

Ωστόσο, η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού προκαλεί σημαντικές επιπτώσεις στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον ιδιαίτερα σε μη αναπτυγ-μένες ακόμη

οιολογία του Τουρισμού. Β' έκδοση, Interb
ου τουρισμού, <http://el.wikipedia.org>, κατηγορ

Τουρισμού, Ο τουρισμός στην Κρήτη, η

problems, <http://www.globalgateway.org>, ήταν ο
αλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του».
ης, Σχεδιασμού & Περιβάλλοντος, 20-21/2003, ISSN 1105-3267, σελ.

Τουρισμού, Ο τουρισμός στην Κρήτη, <http://www.chania-info.gr>, ήταν

τουριστικά χώρες με ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά. Αυτό λόγω της άναρχης κατασκευής ξενοδοχείων και των υποδομών τους, της υποβάθμισης ή καταστροφής της φυσικής κατοικίας άγριων ζώων και φυτών, της μόλυνσης των ακτών και θαλασσών, της καταστροφής κοραλλιογενών υφάλων και ευρύτερα της υποθαλάσσιας ζωής τους ή ακόμη και με την περαιτέρω ενδυνάμωση μεγάλων δυτικών τουριστικών επιχειρήσεων με ταυτόχρονη οικονομική εξάρτηση των κατοίκων των περιοχών. Επιπλέον, ο μαζικός τουρισμός αναφέρεται ότι δύναται να φθείρει την πολιτιστική κουλτούρα των κατοίκων, τις αξίες, τα ήθη και έθιμα τους.^{22,23,24} Η συγκεκριμένη επίδραση ωστόσο είναι δυνατόν να λάβει χώρα σε αδύναμα όμως συστήματα πολιτιστικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών ή και άλλων αξιών, που από μόνα τους δεν έχουν όχι μόνο την ικανότητα να αντισταθούν αλλά δεν μπορούν ακόμη να επηρεάσουν τις κοινωνικές και

οικονομικές εξελίξεις. Σ' αυτή τη κατεύθυνση χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν στην Ελλάδα οι ετήσιες θερινές πολιτιστικές εκδηλώσεις που ενώ γίνονται πόλος έλξης σε συνθήκες μαζικού τουρισμού, είναι εκείνες που προσφέρουν και αναδεικνύουν τις αξίες, τα ήθη και έθιμα του τόπου.

Όπως όμως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο ο μαζικός τουρισμός δύναται να μετατραπεί σε άλλες μορφές ανάπτυξης του τουρισμού. Από τη δεκαετία του 1970 ήδη ομάδες ανθρώπων, όπως ερευνητές, οικολόγοι, περιβαλλοντικές οργανώσεις κ.α. αναζητούν μορφές τουρισμού οι οποίες είναι φιλικές και ήπιες προς το περιβάλλον, τον πολιτισμό, την κουλτούρα ή περισσότερο ανθρωποκεντρικές, και οι οποίες συγκροτούν το λεγόμενο εναλλακτικό τουρισμό.

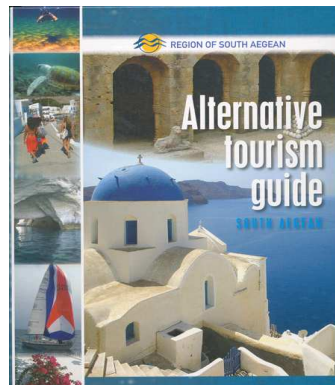
²³ Tourism and possible problems, <http://www.globalgateway.org>, ήταν διαθέσιμο την 19/8/2009

²⁴ Ανδριώτης Κ. «Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του». Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού & Περιβάλλοντος, 20-21/2003, ISSN 1105-3267, σελ. 139-154

Εναλλακτικός Τουρισμός (Alternative Tourism)

Έννοια-χαρακτηριστικά.

Όπως ήδη ορίστηκε, εναλλακτικό τουρισμό αποτελούν το σύνολο των ειδικών μορφών τουριστικών δραστηριοτήτων που στόχο έχουν το διαφορετικό τρόπο αναψυχής. Η διαφοροποίηση αυτή πηγάζει από το σεβασμό και τη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της τοπικής κουλτούρας και γενικότερα της μείωσης των επιβλαβών συνεπειών του μαζικού τουρισμού.^{25,26,27,28,29,30,31,32}

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αναφέρονται και ως ειδικές ή ήπιες κατά άλλους, αφού αντιμετωπίζουν τις δυσμενείς περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις του συμβατικού τουρισμού. Βασικό του μέλημα αποτελεί η ιδέα της διαφύλαξης του περιβάλλοντος και των πόρων των τουριστικών προορισμών, με την ικανοποίηση των αναγκών του ντόπιου πληθυσμού από τη δυνατότητα που δίνεται στις χώρες προορισμών να καθορίζουν τους κανόνες τουριστικής ανάπτυξης με βάση τις δικές του ανάγκες, ιδέες και προτιμήσεις και όχι των μεγάλων τουριστικών επιχειρήσεων.

Η πολυθεματικότητα του εναλλακτικού τουρισμού είναι κύριο χαρακτηριστικό του γνώρισμα αφού περιέχει ένα ευρύ φάσμα πεδίων εφαρμογής, όπως π.χ. αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, αθλητικός, συνεδριακός. Βρίσκεται στην ίδια

²⁵ Βικιπαίδεια, ορισμός του τουρισμού, <http://el.wikipedia.org>, κατηγορία: τουρισμός, ήταν διαθέσιμο την 14/8/2009

²⁶ Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, HELLENIC SUN EDITIONS, <http://www.alternativegreece.gr/>, ήταν διαθέσιμο την 16/8/2009

²⁷ Βικιπαίδεια, εναλλακτικός τουρισμός, <http://el.wikipedia.org>, κατηγορία: τουρισμός, ήταν διαθέσιμο την 14/8/2009

²⁸ Vagionis N. «Enhancing alternative tourism development». Fostering SME and entrepreneurship development in the tourism sector in Bulgaria. Sofia, 22 June 2007, Centre of Planning and Economic Research (CPER), Greece

²⁹ Travel Daily News, μορφές εναλλακτικού τουρισμού, <http://www.traveldailynews.gr>, ήταν διαθέσιμο την 18/8/2009

³⁰ Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, Ο τουρισμός στην Κρήτη, <http://www.chania-info.gr>, ήταν διαθέσιμο την 19/8/2009

³¹ Tourism and possible problems, <http://www.globalgateway.org>, ήταν διαθέσιμο την 19/8/2009

³² Ανδριώτης Κ. «Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του». Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού & Περιβάλλοντος, 20-21/2003, ISSN 1105-3267, σελ. 139-54

κατεύθυνση με τον βιώσιμο τουρισμό ο οποίος σύμφωνα τον Ζήση ³³ «Αποτελεί την προσαρμογή της τουριστικής ανάπτυξης και τη διαχείριση της τουριστικής βιομηχανίας σύμφωνα με την αρχή της βιωσιμότητας - σύμφωνα με την αρχή της βιωσιμότητας σε όλες τις πτυχές της και φυσικά στην πτυχή της για μια αειφορία, μια αβλάβεια απέναντι στη φύση και στη διαχείριση του περιβάλλοντος».

Ο εναλλακτικός τουρισμός λοιπόν καθορίζεται από την αρχή της βιωσιμότητας, στα πλαίσια της επαρκούς ανταγωνιστικότητας στην τουριστική αγορά και σε όρους οικονομίας και φυσικά χωρίς να υφίστανται από τις δράσεις του αρνητικά αποτελέσματα στο περιβάλλον και τη φύση. Ωστόσο δεν είναι απόλυτα βιώσιμος – στο βαθμό τουλάχιστον που ορίζεται ο μαζικός τουρισμός. Απλά έχει την ίδια κατεύθυνση (στόχους) με τον βιώσιμο και τον οικοτουρισμό που είναι η προστασία της φύσης και της ζωής και διαφέρουν μονάχα στις προδιαγραφές που θέτουν.

Παράλληλα με τον βιώσιμο τουρισμό, ενυπάρχει και η έννοια του αειφόρου ή υπεύθυνου τουρισμού. ³⁴ Παρά την επιβάρυνση του συμβατικού τουρισμού στο περιβάλλον και τη φύση, την υποβάθμιση που προκαλεί στις πολιτιστικές και περιβαλλοντικές-κοινωνικές δομές των τουριστικών προορισμών, ο αειφόρος τουρισμός είναι δυνατόν να αντιστρέψει τη πορεία αυτή. Βασικά χαρακτηριστικά είναι η ενίσχυση της απασχόλησης και η δημιουργία εισοδήματος στις τοπικές κοινωνίες, με την εναρμόνιση και συνεργασία των δράσεων των τοπικών φορέων, αρχών, κοινωνικών εταίρων ή και του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, για την στήριξη του αναπτυξιακού μοντέλου της ιδιαίτερης περιοχής τους.

Η Ελλάδα είναι ήδη πρωτοπόρος προορισμός σε πολλές από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού καθώς έχουν αναπτυχθεί και θεμελιωθεί δράσεις που την καθιστούν σ'αυτό τον τομέα θελκτικό προορισμό. Παρακάτω παρουσιάζονται οι μορφές αυτές, καθώς και άλλες που δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμη στην Ελλάδα λόγω τεχνολογίας, κόστους κλπ.

---

³³ Ζήσης Ι (2003). *Πράσινο Επιχειρείν*. ΠΑΝ.Δ.ΟΙΚΟ – Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσιών Έργων, Αθήνα, κεφ. 14, σελ 221-301

³⁴ Λοϊζίδου Ξ. «Αειφόρος τουρισμός: είναι εφικτός;», Ελληνικό Πανόραμα, Νοε-Δεκ 2008, τεύχος 66, σελ 12-13

Μορφές Εναλλακτικού Τουρισμού

Θαλάσσιος τουρισμός.

Το ήπιο [κλίμα](#), οι προστατευμένες θαλάσσιες περιοχές και ακτές, τα χιλιάδες [ελληνικά νησιά](#), η ηλιοφάνεια τους, και γενικότερα ο πλούτος και η ποικιλία των ελληνικών θαλασσών, καθιστούν την Ελλάδα ιδανικό προορισμό για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων θαλάσσιου τουρισμού. Αυτό ενισχύεται τόσο από τη ναυτική παράδοση, όσο και από τις ευνοϊκές για θαλάσσιους πλόες ειδικές συνθήκες: τα ελληνικά πελάγη θεωρούνται ασφαλή από τη σκοπιά των ναυτικών κινδύνων, οι αποστάσεις μεταξύ των ακτών είναι μικρές, ενώ εξίσου ευνοϊκές είναι και οι συνθήκες, που σχετίζονται με την ένταση των ανέμων και τις θερμοκρασίες περιβάλλοντος και θάλασσας.

Ο θαλάσσιος τουρισμός άρχισε να αναπτύσσεται στην Ελλάδα τη δεκαετία του '60, και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια εξελίσσεται με γρήγορους ρυθμούς. Στο χώρο των κρουαζιέρων, τα κρουαζιερόπλοια με ελληνική σημαία, που πραγματο-

ποιούν ολιγοήμερες ή πολυήμερες κρουαζιέρες σε ελληνικά λιμάνια και λιμάνια άλλων χωρών της Ανατολικής Μεσογείου, έχουν συνολική δυναμικότητα άνω των 10.000 επιβατών. Όμως, τα ελληνικά λιμάνια επισκέπτονται και κρουαζιερόπλοια με ξένη σημαία, που φέρνουν στα θαλάσσια σύνορα της χώρας περισσότερους από 500.000 επιβάτες, κατ' έτος. Ο θαλάσσιος τουρισμός δεν περιλαμβάνει μονάχα μεταφορά και αναψυχή αλλά και μια μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων, όπως:

Ιστιοπλοΐα και Ιστιοδρομία (sailing & yachting)

Περιγράφεται ως πλεύση στη θάλασσα χρησιμοποιώντας και πανιά εκμεταλλευόμενη τη δύναμη του ανέμου.

urf)

ως πλεύση στην θάλασσα καθώς ενέχει χαρακτηριστικά των sports.

**Ιστιοσανιοδρομία
(windsurfing)**

Καταδύσεις (scuba diving)

Ως υποβρύχιες εξερευνήσεις απαιτούν απαραίτητο καταδυτικό εξοπλισμό και συνοδεία έμπειρου εκπαιδευτή. Για την Ελλάδα έως το 2010 θα είναι έτοιμα δύο από τα τέσσερα προγραμματισμένα καταδυτικά πάρκα ενώ λειτουργούν ήδη δεκάδες σχολές καταδύσεων.

Θαλασσοθεραπεία – spa, Hotels Resorts

Η θαλασσοθεραπεία είναι ένα σύστημα αποτελεσματικής θεραπείας, χρησιμοποιεί προϊόντα της θάλασσας, εφαρμόζεται σε σύγχρονες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις και αποτελεί μέρος του τουρισμού ομορφιάς που

στη χώρα μας δε είναι ακόμη αναπτυγμένος καθώς απευθύνεται σε άτομα οικονομικά ανεξάρτητα, με αρκετό ελεύθερο χρόνο στη διάθεση τους.

Τουρισμός Υγείας.

Στον τουρισμό υγείας συμμετέχουν οι τουρίστες σε προγράμματα υγείας ή σε προγράμματα που σχετίζονται με την υγεία και αφορούν τη διατήρηση, πρόληψη, θεραπεία, ανάρρωση και αποκατάσταση της υγείας με

σύγχρονες ιατρικές μεθόδους και προγράμματα όπως υγιεινής διαβίωσης, ομορφιάς, αδυνατίσματος, διατροφής, ψυχικής ισορροπίας, κοινωνικής επανένταξης κ.λπ. Μέρος του τουρισμού υγείας αποτελεί ο θεραπευτικός τουρισμός. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί σε δημοφιλής τουριστικούς προορισμούς, μια βιομηχανία τουρισμού υγείας (medical tourism), με υπηρεσίες που αφορούν για παράδειγμα την αισθητική και τις μικροεπεμβάσεις. Αρκετά δημοφιλής τέτοιος προορισμός είναι το Ντουμπάι όπου προβλέπεται να έχει τους περισσότερους από τα 11 εκατομμύρια αναμενόμενους ιατρικούς τουρίστες-επισκέπτες σε όλο τον κόσμο.³⁵

³⁵ Dubai Promotes Medical Tourism, <http://www.prlog.org/10379164-dubai-promotes-medical-tourism.html> & <http://www.doctor-dubai.com>, ήταν διαθέσιμα την 11/12/2009

Θεραπευτικός & Ιαματικός τουρισμός.

Είναι επιλεκτική μορφή τουρισμού με οικονομικά πλεονεκτήματα και μικρές αρνητικές επιδράσεις από δυσμενείς συγκυρίες ενώ ακολουθείται σε όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Λειτουργούν πολλά κέντρα σε όλη την Ευρώπη και ιδιαίτερα στην ανατολική όπου αποτελεί σημαντικό κομμάτι των εθνικών οικονομιών. Συνήθως απαιτείται η μακροχρόνια παραμονή των ενδιαφερόμενων ατόμων και συνοδών τους για την ολοκλήρωση θεραπειών (λόγοι υγείας) και ο συνδυασμός της με άλλες μορφές τουρισμού.

Στην Ελλάδα τα ιαματικά λουτρά αποτελούν μέρος του εθνικού πλούτου γνωστά για τις θεραπευτικές τους ιδιότητες από την αρχαιότητα. Οι ιαματικές πηγές είναι διάσπαρτες, κατέχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αφού διαφέρουν από τα συνήθη λόγω θερμοκρασίας, δραστικών συστατικών, μεταλλικότητας των στοιχείων ή της χημικής σύστασης τους. Οι θερμοπηγές αποτελούν ακόμη ξεχωριστό κλάδο θεραπείας, που ονομάζεται ιαματική υδροθεραπεία ή θερμαλισμός. Περιοχές με τέτοιες πηγών είναι εκείνες του Καΐάφα, της Κυλλήνης και του Λαγκαδά, των Μεθάνων, της Μήλου, της Λέσβου, της Σαμοθράκης και της Λήμνου.

Στην Κρήτη, στην ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού και του τουρισμού υγείας, συμβάλλουν δύο κέντρα θαλασσοθεραπείας εγκεκριμένα από τον Ε.Ο.Τ. και ακόμη δύο υπό κατασκευή, ενώ γενικότερα λειτουργούν 14 υδροθεραπευτήρια τα οποία προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε 100.000 άτομα ετησίως, με 1.400.000 θεραπευτικές αγωγές. Επιπλέον, υπάρχουν ακόμη δεκάδες άλλες ιαματικές πηγές που υπό την ευθύνη λειτουργίας τοπικών φορέων και ενώσεων προσφέρουν στους επισκέπτες τους σύγχρονες υπηρεσίες.³⁶

³⁶

Θεραπευτικός - Ιαματικός τουρισμός, <http://www.visitgreece.gr>, ήταν διαθέσιμο την 11/12/2009

Θρησκευτικός τουρισμός.

Η επίσκεψη, ξενάγηση ή περιήγηση και γνωριμία χώρων λατρείας και θρησκευτικής πίστης αποτελεί το χαρακτηριστικό του θρησκευτικού τουρισμού. Στην Ελλάδα ωστόσο βρίσκει κανείς κτίσματα και μνημεία λατρείας διαφορετικών δογμάτων και θρησκειών. Ωστόσο σήμερα, ο θρησκευτικός

τουρισμός βρίσκει πρόσφορο έδαφος σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμών και για ιδιαίτερους λόγους π.χ. προσκύνημα στους Αγίους Τόπους κατά τις ημέρες του Πάσχα ή στην Τήνο τον 15Αύγουστο. Στην Ελλάδα βέβαια όπου ποικίλουν τα μνημεία της

ορθοδοξίας και η θρησκευτική παράδοση εξακολουθεί να είναι ισχυρή, ο συνδυασμός του πολιτιστικού και θρησκευτικού τουρισμού είναι αναπόσπαστο κομμάτι των προθέσεων για την περαιτέρω ανάπτυξη και βιωσιμότητα της μορφής αυτής τουρισμού.³⁷

Παράλληλα, οι εκδηλώσεις των θρησκευτικών εορτών και πολιτιστικών γεγονότων, παίρνουν τη μορφή των παραδοσιακών πανηγυριών με τη διατήρηση των εθίμων, την ανάδειξη

Χώρα Αμοργού,
6/8/2005

της κληρονομιάς μας αλλά και πολλές φορές τη συμμετοχή των επισκεπτών-τουριστών. Απλό χαρακτηριστικό

παράδειγμα αποτελεί το πανηγύρι του Χριστού - The feast of Christ στη χώρα της Αμοργού, στις 6 Αυγούστου κάθε χρόνου (βλ. εικόνα), ημέρα που προσφέρεται μεταξύ άλλων ψάρι αφού είναι ενταγμένο στην νηστεία του 15Αύγουστου.

Η χώρα μας έτσι δεν έχει να αναδείξει μονάχα την φιλοξενία της ή την ευχάριστη, γεμάτη καλοπέραση, πολύμορφη διασκέδαση της. Έχει να αναδείξει τον τρόπο ζωής των κατοίκων της, που πηγάζει κατά βάση από την θρησκευτική παράδοση, μέρος της οποίας είναι και η διατροφή ή συνολικά η γαστρονομία της. Η νηστεία της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας συγκροτεί την πριν από δεκαετίες αναγνωρισμένη και φημισμένη παραδοσιακή Κρητική διατροφή, ως Μεσογειακή Διατροφή, και όπως αυτή αναδείχθηκε από τη μελέτη των Επτά Χωρών.^{38,39} Κυριότερο χαρακτηριστικό της γνώρισμα η μικρή κατανάλωση ζωικού λίπους και η αυξημένη κατανάλωση ελαιολάδου, που είναι η βασικότερη και ωφελιμότερη πηγή μονοκόρεστων λιπαρών οξέων αλλά και κύριο αγροτικό προϊόν της Ελλάδας.

Αγροτουρισμός.

Αποτελεί ήπια μορφή βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης με πολλές και ποικίλες

δραστηριότητες στον αγροτικό χώρο.

Ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με τη φύση, ψυχαγωγείται, ανακαλύπτει μέσω δραστηριοτήτων και συμβάλλει στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου.

Στην Ελλάδα ο αγροτουρισμός έχει αποκτήσει σήμερα συγκριτικό

πλεονέκτημα. Πολλές επιχειρήσεις περιέχουν πρατήρια / εκθετήρια αγροτουριστικών προϊόντων-

³⁸ Sarri K & Kafatos A. «The Seven Countries fasting?» Public Health Nutrition, 2005; 8(6): 666

³⁹ Sarri K, Linardakis M, Bervanaki F, Tzanakis hidden characteristic of the Mediterranean diet of Cret

αγροτουριστικά κέντρα εστίασης και αναψυχής - τουριστικά γραφεία για τη διοργάνωση προγραμμάτων υπαίθριων δραστηριοτήτων και περιηγήσεων οικοτουριστικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος - αγροκτήματα - επιχειρήσεις παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων- εργαστήρια λαϊκής τέχνης.

Η χώρα μας έχει ακόμη το μοναδικό προνόμιο να διαθέτει ανεξάντλητους πόρους, σπάνια φυσική ομορφιά, ιστορία, παράδοση, γαστρονομία, αρχιτεκτονική, παραδοσιακές τέχνες, μουσική παράδοση, παραδοσιακούς οικισμούς, υγροβιότοπους, παραδόσεις, τοπικές γιορτές, πανηγύρια, δάση, βουνά, μονοπάτια, φαράγγια.

Σχετικά με άλλες μορφές τουρισμού ο αγροτουρισμός είναι λιγότερος δαπανηρός για τους τουρίστες, και μπορεί να επιφέρει σπουδαία ανάπτυξη στην ύπαιθρο.

Οινικός τουρισμός ή Οινοτουρισμός.

Η μορφή αυτή τουρισμού αναπτύσσεται ραγδαία τα τελευταία χρόνια σε πολλές οινοπαραγωγικές περιοχές του κόσμου καθώς εντάσσεται στις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού ενώ αποτελεί υποκατηγορία του αγροτουρισμού.⁴⁰

Δέκα από τις περιοχές που έχουν αναπτυχθεί ήδη στα πλαίσια του οινοτουρισμού, χαρακτηρίζονται ως κορυφαίοι οινικοί προορισμοί αναψυχής, όπως είναι μεταξύ άλλων το Castello Banfi στην Tuscany (Ιταλία), το Chateau Lynch-Bages στο Bordeaux (Γαλλία) ή το Fournier στην Mendoza (Αργεντινή).

⁴⁰ Καλδής Π. «Οινοτουρισμός, Διαχείριση Τοπικών Εφαρμοσμένων Οικονομικών-Μάρκετινγκ, Τμήμα Οινολογίας»

⁴¹ Οι προορισμοί αυτοί προσφέρουν, εκτός της ενημέρωσης μέσω ξεναγήσεων και της συμμετοχής στην παραγωγή κρασιού, την ευχάριστη διαμονή σε φυσικό περιβάλλον, με εγκαταστάσεις που σέβονται τα στοιχεία της φύσης και βεβαιώνουν τη βιωσιμότητα τους. Επιπλέον προσφέρουν την ενημέρωση και απόκτηση γνώσεων για την ποικιλία των κρασιών, τη γεύση του, το συνδυασμό του με ομάδες τροφίμων, τη συντήρηση και διατήρηση του καθώς και την ωφελιμότητα του ως διαχρονικός φορέας αντιοξειδωτικών ουσιών. Ωστόσο οι δέκα αυτοί κορυφαίοι οινικοί προορισμοί από όλο τον κόσμο δεν περιλαμβάνουν την Ελλάδα παρά την παράδοση και τις μακροχρόνιες προσπάθειες πολλών ελλήνων επιχειρηματιών που βρίσκονται, παράγουν και συμβάλουν στον κλάδο, καθώς δεν έχουν γίνει σημαντικά βήματα συνδυασμού με τον αγροτουρισμό.

Αθλητικός τουρισμός.

Ο αθλητικός τουρισμός θεωρείται σύγχρονο φαινόμενο καθώς τουρισμός και αθλητισμός υπάρχουν διαχρονικά ως αυτόνομοι τομείς ανάπτυξης της οικονομίας και της άθλησης.

Ο Αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει άτομα ή ομάδες που συμμετέχουν σε ανταγωνιστικές ή μη αθλητικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια μετακίνησης τους έξω από το συνηθισμένο τους περιβάλλον. Η αθλητική δραστηριότητα αποτελεί το κύριο κίνητρο της μετακίνησης ενώ το τουριστικό στοιχείο παίζει ρόλο της ενίσχυσης της συνολικής εμπειρίας.

Ωστόσο περιέχει επιπτώσεις όπως:

1. Οικονομικές: ο αθλητικός τουρισμός υπολογίζεται ότι καταλαμβάνει ένα μερίδιο της τάξης 10-20% επί του

⁴¹ World news network, <http://article.wn.com>, ήταν δ

συνόλου του τουριστικού προϊόντος μια χώρας. Προσεκτική ανάλυση κάποιας εκδήλωσης αθλητικού τουρισμού θα πρέπει να περιλαμβάνει τον υπολογισμό του οφέλους έναντι του κόστους.

2. Κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις: ο αθλητικός τουρισμός μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις όπως ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας, ενδυνάμωση των τοπικών παραδόσεων και ταυτότητας των κατοίκων μιας περιοχής, διευκόλυνση των σχέσεων των κατοίκων μιας περιοχής με τον υπόλοιπο κόσμο, ερέθισμα για την κατασκευή υποδομών.

Μπορεί να έχει και αρνητικές επιπτώσεις όπως διαταραχή της τοπικής κοινωνίας, επίπτωση στην τοπική παράδοση και ταυτότητα, εμφάνιση βίας σχετική με την διεξαγωγή των εκδηλώσεων ή μπορεί να ενισχύσει τις τριβές μεταξύ κοινωνιών.

Οικοτουρισμός - Οικολογικός τουρισμός.

Ορίζεται ο τουρισμός στη φύση που συμβάλλει στην προστασία της, παρέχοντας οικονομική ανάπτυξη στις προστατευόμενες περιοχές, δημιουργώντας θέσεις εργασίας στις τοπικές κοινωνίες και προσφέροντας περιβαλλοντική εκπαίδευση.⁴²

Η Ελλάδα παρουσιάζει ένα ευρύ φάσμα φυσικής ομορφιάς. Πλούσιο και ποικίλο φυσικό περιβάλλον, σπάνια γεωμορφολογία, με απέραντες ακτογραμμές, λίμνες, ποτάμια, βιότοποι, επιβλητικά βουνά, σπήλαια και φαράγγια, είναι ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού. Ο οικολογικός τουρισμός δίνει τη δυνατότητα συμμετοχής σε δραστηριότητες όπως είναι τα extreme sports (trekking, canoe kayak, rafting, monoraft, κ.α.), που έχουν ήδη αναπτυχθεί στην Ελλάδα ενώ η διαμονή γίνεται σε πρότυπες

⁴² Fennell D (2001). "Οικοτουρισμός", "Μαζικός και Εναλλακτικός Τουρισμός: Συγκριτικά Παραδείγματα", Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα, σελ.30

αγροτουριστικές μονάδες γνωρίζοντας τα προϊόντα, τις αγροτικές ασχολίες και την καθημερινή ζωή των κατοίκων κάθε περιοχής.⁴³

Ακόμη προσφέρει δυνατότητα για ενημέρωση για την τοπική χλωρίδα και πανίδα μέσω της επίσκεψης σε οικολογικά πάρκα όπως είναι για παράδειγμα στην Κρήτη το eco park Lasinthos στο Οροπέδιο Λασιθίου, στο μουσείο

φυσικής ιστορίας, στο Θαλασσόκοσμο CREΤaquarium κ.α.

Ταξίδια Περιπέτειας.

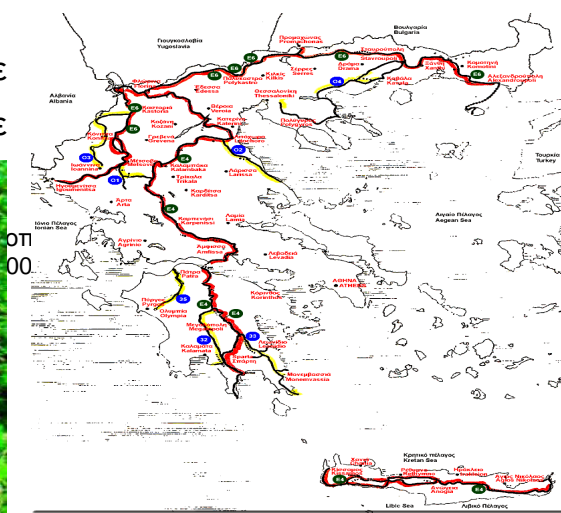
Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα στα πλαίσια του οικολογικού

τουρισμού εντάσσονται δραστηριότητες όπως τα extreme sports. Ωστόσο η φύση προσφέρει γενικότερες δραστηριότητες ως ταξίδια περιπέτειας οι οποίες περιλαμβάνουν:

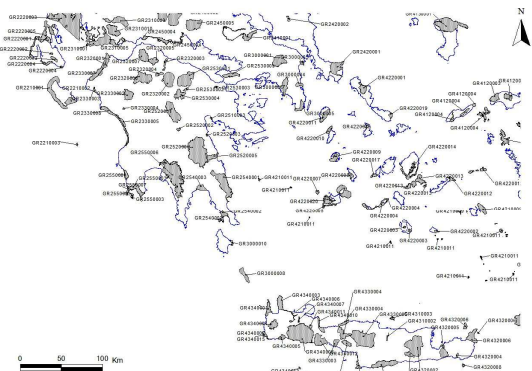
Trekking

Αφορά την πεζοπορία μέσα σε μονοπάτια και διαδρομές στο βουνό, με

συνοδεία επαγγελματιών οδηγών βουνού. Σημαντική δυνατότητα και προοπτική στην εξέλιξη της πεζοπορίας, δίνεται από τη χάραξη διεθνών και εθνικών μονοπατιών, τα γνωστά Ε4 και Ε6.^{44,45}

Ακόμη, πλεονέκτημα στην ανάπτυξη αυτής της μορφής των ταξιδιών περιπέτειας προσδίδει η καθιέρωση του δικτύου Natura όπως αυτό

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΠΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ (SCI)

θεσμοθετήθηκε από την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ (Natura 2000). Το δίκτυο αυτό περιλαμβάνει το σύνολο περιοχών της Ελλάδας (όπως και άλλων χωρών) που έχουν χαρακτηριστικά ως προστατευόμενες περιοχές και αφορούν 239 σημεία-περιοχές ως Τόποι Κοινοτικής Σημασίας και 163 Ζώνες

Ειδικής Προστασίας.⁴⁶ Για την Κρήτη αξιόλογος Τόπος Κοινοτικής Σημασίας αποτελεί ο εθνικός δρυμός Σαμαριάς και ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας οι νήσοι Γαύδος και Γαυδοπούλα.

Trekking & Kayak ποταμού

Είναι η πεζοπορία και το kayak στις όχθες και σε ορισμένα σημεία μέσα στα

ποτάμια. Αυτές πραγματοποιούνται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

⁴⁴ Εθνικά και Ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων διαδρομών, <http://www.oreivatein.com>, ήταν διαθέσιμο την 13/12/2009

⁴⁵ Μπακίρης Μ (2008). *ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: Προοπτικές Μετάβασης της Τουριστικής Αγοράς της Κρήτης από τον Μαζικό σε Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηράκλειο

⁴⁶ Δίκτυο NATURA, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, <http://www.minenv.gr>, ήταν διαθέσιμο την 15/12/2009

Rafting

που είναι η κατάβαση ποταμού με φουσκωτές βάρκες και πλήρωμα που αποτελείται από 6-8 κωπηλάτες και έναν επαγγελματία οδηγό ποταμού.

Monoraft & Canoe Kayak

που είναι η κατάβαση ποταμού με μονοθέσιες φουσκωτές βάρκες. Επαγγελματίας οδηγός ποταμού συνοδεύει 5-6 βάρκες.

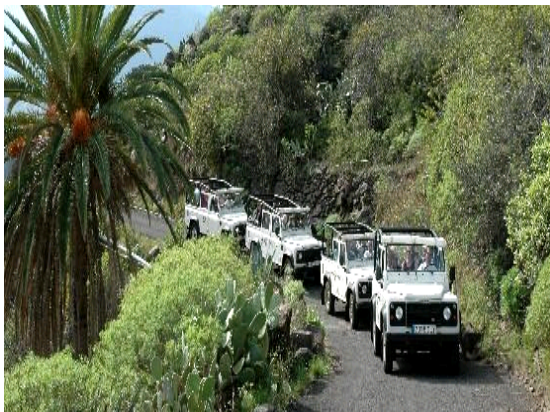
Αναρρίχηση (canyoning)

που είναι η ανάβαση σε βράχους και αναρριχητικά πεδία με καθοδήγηση έμπειρων συνοδών.

Mountain bike & Jeep Safari

είναι η ποδηλασία σε δασικές διαδρομές, με ποδήλατα 28

ταχυτήτων, με δισκόφρενα και πλήρη ανάρτηση και με συνοδεία

επαγγελματία οδηγού, καθώς και η μονοήμερη περιήγηση εντός και εκτός δρόμου με τετρακίνητο αυτοκίνητο.

Αλεξίπτωτο πλαγιάς (paragliding ή parapent).

Το αλεξίπτωτο πλαγιάς (parapente) ή αιωροπτερισμός, έλαβε το όνομά του από τις γαλλικές λέξεις parachute (αλεξίπτωτο) και pent (πλαγιά). Άρχισε τη δεκαετία του 1960 στις ΗΠΑ αλλά αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1980, στη Γαλλία. Απαιτεί καλή φυσική κατάσταση, καλή τεχνική, ψυχική και

πνευματική διαύγεια, παρατηρητικότητα, αλλά και γνώσεις μετεωρολογίας και αεροδυναμικής, οι οποίες παρέχονται από ειδικούς εκπαιδευτές. Μπορεί να φτάσει σε ύψος μέχρι 4.000 μέτρα και διανύει απόσταση 2-2,5 χλμ. Η διάρκεια των πτήσεων είναι λίγες ώρες με ταχύτητες μεταξύ 48 και 60 χλμ / ώρα.

Στην Ελλάδα εμφανίστηκε το 1978 και το 1999 εντάχθηκε στην Ελληνική Αεραθλητική Ομοσπονδία, γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής ενώ υπάρχουν πλέον πολλά σωματεία, που ασχολούνται με το άθλημα και παρέχουν υπηρεσίες εκπαίδευσης. Το ιδανικό κλίμα της Ελλάδας και η μορφολογία εδάφους αποτελούν βασικά πλεονεκτήματα για την περαιτέρω ανάπτυξη και διάδοση των πτήσεων με αλεξίπτωτο πλαγιάς.

Ιππασία.

Οργανώνεται από κέντρα ιππασίας και γίνεται με εκπαιδευμένα άλογα

ακολουθώντας

προκαθορισμένες

δασικές διαδρομές με τη συνοδεία επαγγελματιών εκπαιδευτών.

Θεματικά πάρκα.

Τα θεματικά πάρκα έχουν αναπτυχθεί παγκοσμίως, περιέχουν ποικιλία δραστηριοτήτων ψυχαγωγίας με υψηλής τεχνολογίας παιχνίδια ή ακόμη

ενημέρωση και επιμόρφωση για τη θαλάσσια βιολογία.

Σκι - Χιονοδρομικά κέντρα.

Εντάσσεται στα πλαίσια του χειμερινού τουρισμού αλλά αποτελεί πάντα στόχο για τουρισμό σε όλο το χρόνο, χαρακτηρίζεται ως διαφοροποιημένο προϊόν και γίνεται για λόγους αναψυχής.

Στην Ελλάδα λειτουργούν ήδη 19

χιονοδρομικά κέντρα ⁴⁷ και αναμένονται για το 2009 πάνω από 150000 επισκέπτες.

tourorama.com, ήταν διαθέσιμο την 17/12/2009

Ταξίδια με Zeppelin.

Πρόκειται για μια πολύ νεότερη μορφή εναλλακτικής τουριστικής ψυχαγωγίας με εναέρια περιήγηση. Η χώρα στην οποία διατίθεται είναι η Γερμανία, με τα ιπτάμενα Zeppelin και με κόστος που κυμαίνεται ανάλογα με την περιήγηση (ωριαία, μονοήμερη ή πενθήμερη) και τους χώρους επίσκεψης (εντός Γερμανίας ή στις όμορες χώρες).⁴⁸

Συνεδριακός Τουρισμός.

Η ιδέα των συνεδρίων άρχισε στην Αρχαία Ελλάδα με τις Δελφικές Αμφικτιονίες (οι εκπρόσωποι των πόλεων, συγκεντρώνονταν για θρησκευτική γιορτή ή για ειρηνικό διακανονισμό των διαφορών τους).⁴⁹

Στις περισσότερες χώρες πλέον, σύγχρονες ξενοδοχειακές μονάδες και εξειδικευμένοι χώροι οργάνωσης συνεδρίων, προσφέρουν διευρυμένες δραστηριότητες και υψηλού επιπέδου υπηρεσίες, ενώ με την απαιτούμενη

⁴⁸ Zeppelin, περιήγηση με ιπτάμενα Zeppelin, διαθέσιμο την 20/8/2009

⁴⁹ Συνεδριακός Τουρισμός, <http://www.livepedia.com>

υποδομή φιλοξενούν μικρές εκδηλώσεις ή μεγάλα παγκόσμια συνέδρια. Η πρόσβαση σ' αυτές τις περιοχές, όπου υπάρχουν χώροι οργάνωσης συνεδρίων, είναι ιδιαίτερα εύκολη και σύντομη. Στην Ελλάδα οι υποδομές αυτές, σε συνδυασμό με το εξαιρετο κλίμα, τις φυσικές της ομορφιές, τις ακτές, την εξαιρετική γαστρονομία, την πλούσια νυκτερινή και πολιτιστική διασκέδαση, την καθιστούν αναμφίβολα ως ιδανικό προορισμό για τη διοργάνωση συνεδρίων. Εκτιμάται ότι ο συνεδριακός τουρισμός στην Ελλάδα αναπτύσσεται με ρυθμό 5% ετησίως⁵⁰ όμως υπάρχουν και οι απόψεις που τον τονίζουν ένθερμα ότι σήμερα η Ελλάδα εξακολουθεί να υστερεί δραματικά στο συνεδριακό τουρισμό.⁵¹

Γεωτουρισμός.

Είναι μια μορφή περιβαλλοντικού τουρισμού που μπορεί να αναπτυχθεί σε περιοχές που διαθέτουν σημαντικά γεωλογικά μνημεία τα οποία αξιοποιούνται για την προσέλκυση επισκεπτών με ειδικά ενδιαφέροντα.

Πολιτιστικός τουρισμός-Απόδραση στις Τέχνες.

Ο ΠΟΤ θεωρεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός είναι το ταξίδι που γίνεται με

Ναυτεμπορική, 05/10/2009

κίνητρο το πολιτιστικό ενδιαφέρον, περιλαμβάνοντας εκπαιδευτικές περιηγήσεις, θεατρικές παραστάσεις, φεστιβάλ, προσκυνήματα, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους μνημεία κλπ.

ριακού τουρισμού στην Ελλάδα. Πλεονεκτήματα και προορισμός, <http://www.traveldailynews.gr>, ήταν

Προϋποθέτει όμως και τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικές εμπειρίες ή εμπειρίες που αναφέρονται στην πολιτιστική κληρονομιά καθώς αποτελούν σημαντικό παράγοντα του περιηγητικού ταξιδιού.

Κοινωνικός Τουρισμός

Ο κοινωνικός τουρισμός αναφέρεται στη Ελλάδα για πρώτη φορά το 1982 και αφορά μια σύγχρονη μορφή εσωτερικού τουρισμού αναπτυγμένων κρατών.⁵² Βασικό χαρακτηριστικό του είναι ότι δίνεται η δυνατότητα μέσω της ενίσχυσης από την πολιτεία σε ασθενείς οικονομικά και κοινωνικά ομάδες του πληθυσμού, να απολαύσουν το δικαίωμα των διακοπών. Τέτοιες ομάδες είναι για παράδειγμα, ανάπηροι, συνταξιούχοι, αγρότες, άνεργοι ή ανύπαντρες μητέρες. Άμεση συνέπεια είναι η ενίσχυση του εσωτερικού τουρισμού, ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας και η άμβλυση της εποχικότητας με τη χρονική αποκέντρωση των διακοπών.

Για το 2009 αναφέρεται ότι εκδόθηκαν στην Ελλάδα 630000 δελτία κοινωνικού τουρισμού με κόστος που ανερχόταν σε 68 εκατομμύρια ευρώ.⁵³ Το μέλλον και η προοπτική ωστόσο του κοινωνικού τουρισμού καθορίζεται τόσο από την αξιοποίηση της διεθνούς ζήτησης όσο και από την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού όπως είναι για παράδειγμα ο ιαματικός-θεραπευτικός τουρισμός, όπου θα υπάρχει συνδυασμός και στόχευση.

Διαστημικός Τουρισμός (Space tourism)

Θέμα χρόνου ο διαστημικός τουρισμός; Δεν αποτελεί πλέον σχέδιο για το απώτερο μέλλον καθώς από το 2001 καταγράφεται ο πρώτος αμερικανός

τουρίστας του διαστημικού ταξιδιού.⁵⁴

Το 2012 αναμένεται να ξεκινήσει ο Διαστημικός Τουρισμός από το Spaceport Sweden. Οι πρώτες υποτροχιακές πτήσεις αναμένονται να αρχίσουν το 2012. Η εταιρεία Virgin Galactic, αρχίζει υποτροχιακές πτήσεις από το Spaceport America το 2011 και στη συνέχεια από διαστημοδρόμιο της Σουηδίας στην Κιρόυνα. Ανακοινώθηκε ότι συνεργάζεται με 5 Σκανδιναβικά τουριστικά γραφεία για την πώληση εισιτηρίων, έχουν πουληθεί ήδη περίπου τριακόσια εισιτήρια, τα οποία αρχικά κοστίζουν €153.000 περίπου, ενώ το ποσό αυτό αναμένεται να μειωθεί δραστικά τα επόμενα χρόνια.⁵⁵

Άλλες εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού.

Πλέον των παραπάνω μορφών εναλλακτικού τουρισμού αναφέρονται κάποιες, ως περισσότερο εξειδικευμένες και λιγότερο διαδεδομένες, όπως είναι⁵⁶:

- **Τουρισμός εκθέσεων.** Έχει εφαρμογή τόσο σε αγροτικές περιοχές (π.χ. Αρκαλοχώρι – Αγροτική έκθεση) όσο σε μεγάλα αστικά κέντρα όπως τη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης ή ακόμη τη Διεθνή Έκθεση Τουρισμού που η 25^η το 2009 παρουσίασε αύξηση επισκεπτών κατά 28%.
- **Τουρισμός τρίτης ηλικίας.** Η αύξηση του πληθυσμού τρίτης ηλικίας είναι δεδομένη στα επόμενα χρόνια όπως αισθητή θα είναι η ανάγκη να στηριχθούν τα άτομα αυτής της ηλικιακής ομάδας ώστε να ταξιδεύουν σε μακρινότερες αποστάσεις και για μεγαλύτερα διαστήματα, χωρίς να απαιτείται ιδιαίτερη υποδομή για την υποδοχή τους.
- **Οικογενειακός τουρισμός.** Προορισμοί που συνάδουν με τον οικογενειακό προϋπολογισμό, τις συνήθειες της οικογένειας για μαζική μετακίνηση, διαμονή, διασκέδαση, επιμόρφωση ή και ενασχόληση, γίνονται ολοένα και πιο προσφερόμενοι από τα γραφεία ταξιδιών. Ωστόσο, απαραίτητη είναι η δημιουργία κατάλληλων υποδομών, όπως παιδικοί σταθμοί, παιδικές χαρές, εξειδικευμένο προσωπικό κλπ, για την υποδοχή τους.

⁵⁴ Διαστημικός Τουρισμός, http://en.wikipedia.org/wiki/Space_tourism, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009

⁵⁵ Διαστημικός Τουρισμός, <http://www.spacetravels.gr>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009

⁵⁶ Κουρτέσας Γ (2007). *Τουριστική Κοινωνιολογία*. Θεσσαλονίκη, διδακτικές σημειώσεις, κεφ 11

- **Τουρισμός παραχείμασης.** Αφορά τις δραστηριότητες ατόμων που κάνουν διακοπές σε άλλα μέρη από την περιοχή κατοικίας τους, με ήπιο και σταθερό κλίμα και συνθήκες, για μεγαλύτερη χρονική διάρκεια, άτομα με σταθερό εισόδημα και περισσότερο ελεύθερο χρόνο. Αναφέρεται έτσι κυρίως σε άτομα τρίτης ηλικίας, που καταφέρνουν όμως να εκμεταλλευτούν και τις ιδιαίτερες οικονομικές προσφορές σε ναύλα και διαμονή.
- **Τουρισμός κινήτρων.** Αν και αφορά προορισμούς με πολυτέλεια και άνεση, προσφέρεται σε άτομα που επιθυμούν να βιώσουν ξεχωριστούς τύπους διακοπών, μακριά από μεγαλουπόλεις. Η διάρκεια είναι περιορισμένη σε τρεις έως τέσσερις ημέρες και συγκροτούνται ομαδικά τουριστικά πακέτα (GIT – Group Inclusive Tours) με ειδικά κίνητρα προς τους εργαζόμενους εκ μέρους των επιχειρήσεων, για την αύξηση της παραγωγικότητας.
- **Λαϊκός τουρισμός.** Η μορφή αυτή τουρισμού αποτελείται από άτομα χαμηλού οικονομικού επιπέδου, που μετακινούνται για διακοπές οικογενειακά, με ιδιόκτητα μέσα, όπως τροχόσπιτα και μοτοσικλέτες, και διαμένουν σε οργανωμένες τουριστικές περιοχές ή οδικούς άξονες που περιλαμβάνουν κάμπινγκ.
- **Τουρισμός ατόμων με ειδικές ανάγκες.** Εκτός από τις ιδιαίτερες προσφορές που απευθύνονται στα άτομα αυτά, ιδιαίτερες πρέπει να είναι και οι εγκαταστάσεις των χώρων υποδοχής τους. Αν και αναπτύσσεται σε αρκετές χώρες η μορφή αυτή τουρισμού, έχουν καθιερωθεί ειδικά μέτρα για τις προδιαγραφές των χώρων, και αφορούν ράμπες, ανελκυστήρες, εξοπλισμός δωματίων κ.α.

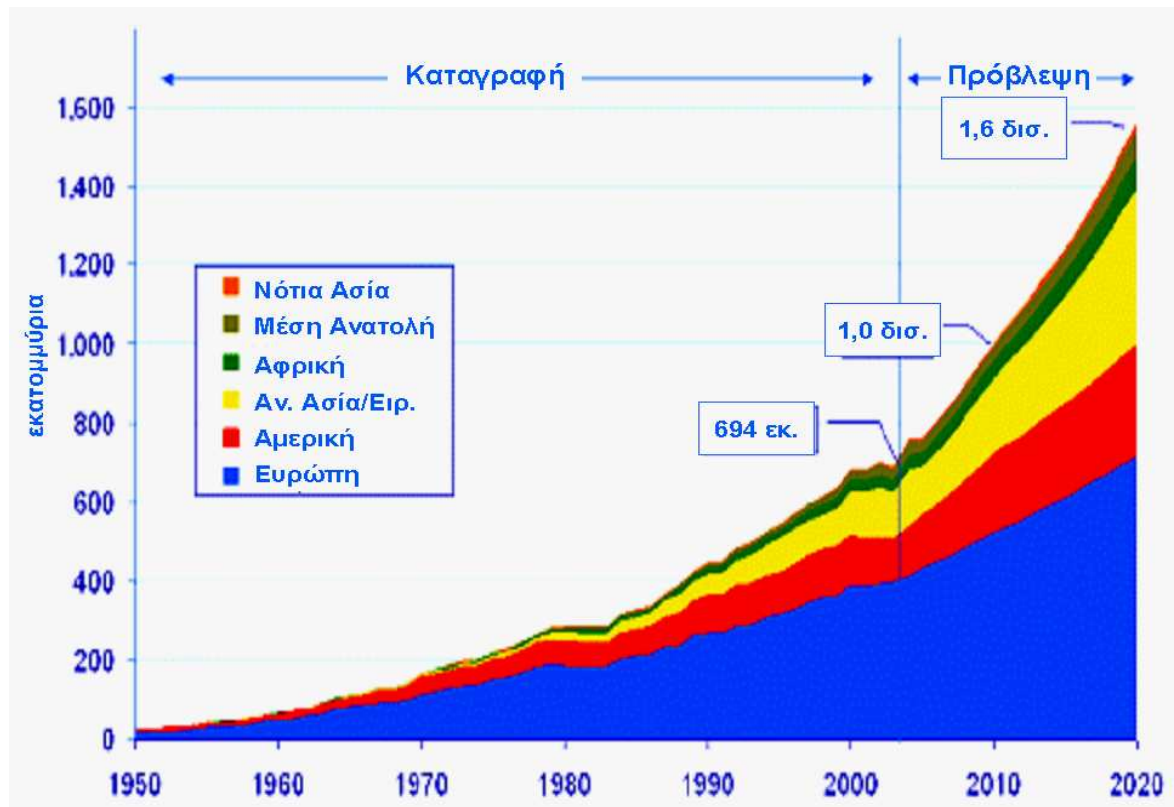

Μελλοντικές Τάσεις Τουρισμού

Στην βιβλιογραφική ανασκόπηση για την παρούσα εργασία, δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστούν βιβλιογραφικές αναφορές που να αφορούν τις μελλοντικές τάσεις του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα ή παγκοσμίως, και να περιέχουν όμως οικονομική ανάλυση της προοπτικής αυτής, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα (σε βάθος δεκαετίας). Βεβαίως ποικίλες είναι οι αναφορές που σχετίζονται με τη χρήση και εξέλιξη των ήδη αναπτυγμένων επενδυτικών μορφών του. Εξάλλου η οικονομική μελέτη του σύγχρονου φαινομένου που λέγεται εναλλακτικός τουρισμός, απαιτεί πρώτα από όλα την παρατήρηση του σε βάθος χρόνου και εν συνεχεία την προσπάθεια για πρόβλεψη ή εκτίμηση της οικονομικής εξέλιξης του.

Ωστόσο, προβλέψεις από τον ΠΟΤ γενικότερα για το μέλλον του παγκόσμιου τουρισμού έως το 2020, παρουσιάζεται στο **Σχήμα 6**. Από 694 εκατομμύρια αφίξεις το 2003, εκτιμάται ότι αυτές θα ανέλθουν σε 1,6 δισεκατομμύρια το 2020.⁵⁷

Σχήμα 6. Πρόβλεψη εξέλιξης τουρισμού το 2020.

Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ) ⁵⁷

Μόλις τρεις κύριες γεωγραφικές περιοχές παραμένουν οι σημαντικότερες στην υποδοχή τουριστών καθώς Αμερική, Αν. Ασία/Ειρηνικός και Ευρώπη θα δεχθούν 1,4 δισεκατομμύρια ή το 88%.

Η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των γεωγραφικών περιοχών αλλά ιδιαίτερα μεταξύ των χωρών, αυξάνεται παρά τα βραχυχρόνια προβλήματα της συντελεσθείσας οικονομικής κρίσης, της επερχόμενης ύφεσης και τις επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία. ⁵⁸ Με βάση τη βαθμολογία του Δείκτη Ταξιδιωτικής & Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας (ΔΤΤΑ) προκαλούνται συνεχώς ανακατατάξεις μεταξύ των χωρών. ^{59,60}

Ο ΔΤΤΑ καθορίζεται από το τρίπτυχο: 1.θεσμικό πλαίσιο, 2. Επιχειρηματικό Περιβάλλον / Υποδομές, 3. Ανθρώπινοι, Πολιτιστικοί και Φυσικοί Πόροι και είναι ενδεικτικός για τις μελλοντικές τάσεις των

⁵⁸ World Tourism Organization, Tourism and Economic Stimulus – Initial Assessment Madrid, Update 01 July 2009, pp 5

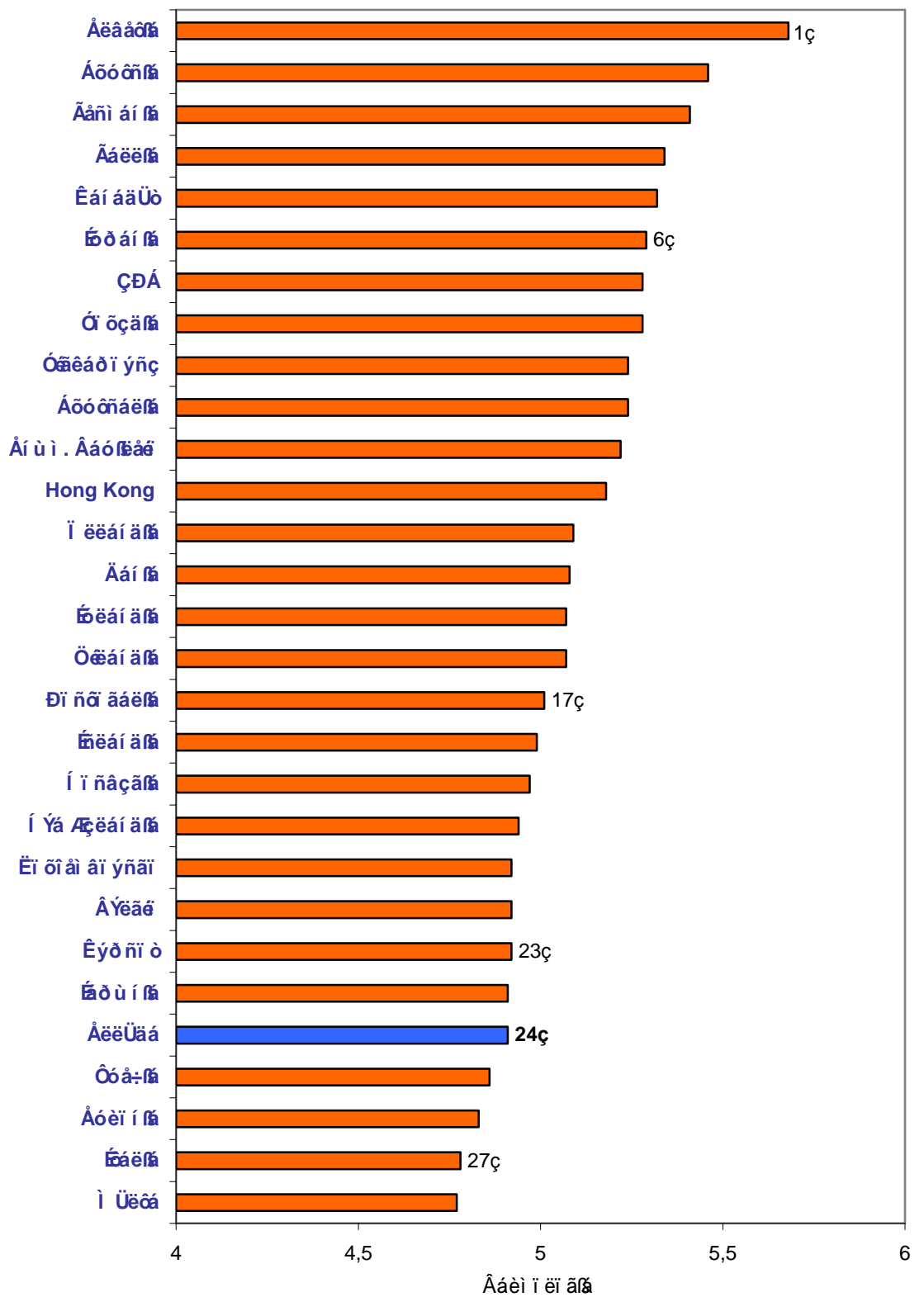
⁵⁹ Blanke H, Chiesa T, Herrera E. «The Travel & Tourism Competitiveness Index 2009: Measuring Sectoral Drivers in a Downturn». World Economic Forum, 1.1: The Travel & Tourism Competitiveness Index 2009

⁶⁰ Δείκτης Ταξιδιωτικής & Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, <http://www.economist.gr>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009

χωρών στον τουρισμό. Ήδη για το έτος 2009 ανακοινώθηκε από το World Economic Forum και παρουσιάζεται για ορισμένες χώρες στο **Σχήμα 7**.

Η Ελλάδα κατέλαβε την 24η θέση μεταξύ 133 χωρών (18η στην Ευρώπη), δύο θέσεις χαμηλότερα από το προηγούμενο έτος. Η απώλεια αυτή των δύο θέσεων οφείλεται στην άνοδο της Κύπρου (23η) και του Βελγίου (22η). Ωστόσο σε ποιοτικά χαρακτηριστικά του δείκτη (**Πίνακας 1**) η Ελλάδα, μεταξύ ορισμένων μεσογειακών χωρών, καταφέρνει μόλις στην “Προτεραιότητα τουριστικού Τομέα” και στις “Τουριστικές Υποδομές” να καταταχθεί εντός «πεντάδας».

Σχήμα 7. βαθμολογία ΔΤΤΑ το 2009 σε διάφορες χώρες.

Πηγή: World Economic Forum ^{61,62}

⁶¹ Blanke H, Chiesa T, Herrera E. «The Travel & Tourism Competitiveness Index 2009: Measuring Sectoral Drivers in a Downturn». World Economic Forum, 1.1: The Travel & Tourism Competitiveness Index 2009

Πίνακας 1. Κατηγορίες ΔΤΤΑ το 2009 σε διάφορες χώρες.

Πίνακας 1: Ύψικρατικές επόσεις Ελλάδας και ανταγωνιστών χωρών με βάση το Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum.							
Δείκτες	Ισπανία	Κύπρος	Πορτογαλία	Ελλάδα	Κροατία	Τουρκία	Αίγυπτος
Κανονιστικό Πλαίσιο	29	25	15	18	43	63	52
Κανόνες και ρυθμίσεις	74	69	29	57	80	44	55
Περιβαλλοντική βιωσιμότητα	31	43	18	47	39	104	103
Ασφάλεια	66	12	22	47	42	92	67
Υγεία & υγιεινή	35	45	32	19	33	62	64
Προτεραιότητα τουριστικού τομέα	4	11	26	3	64	46	9
Επιχειρηματικό περιβάλλον και υποδομές	8	13	24	27	37	60	65
Υποδομές αερομεταφορών	10	21	38	19	69	44	58
Υποδομές οδικών μεταφορών	20	19	26	43	54	62	79
Τουριστικές υποδομές	1	8	11	5	6	44	74
Υποδομές τεχνολογιών πληροφορίας & επικοινωνίας	31	32	34	40	38	57	84
Ανταγωνιστικότητα τιμών	96	82	99	114	103	109	1
Ανθρώπινοι, πολιτιστικοί και φυσικοί πόροι	5	37	16	27	43	44	73
Ανθρώπινοι πόροι	31	27	34	44	53	72	83
Εκπαίδευση και κατάρτιση	34	22	36	53	58	79	83
Διαθεσιμότητα εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού	32	28	26	41	60	49	75
Στάση έναντι τουριστών	48	5	39	35	9	47	20
Φυσικοί πόροι	30	111	86	74	69	89	109
Πολιτιστικοί πόροι	1	38	12	23	41	27	60

Πηγή: The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009, World Economic Forum.

Στις άλλες χώρες, η Ισπανία έρχεται πρώτη σε κατάταξη στις “τουριστικές υποδομές” και στους “Πολιτιστικούς πόρους” ενώ πρώτη σε “Ανταγωνιστικότητα τιμών” έρχεται η Αίγυπτος.

Παρά τη θέση της Ελλάδας στην γενική κατάταξη, εμφανίζεται να υστερεί σε μια σειρά από δείκτες, όπως είναι το γενικό ρυθμιστικό πλαίσιο (“Κανόνες και ρυθμίσεις”), που κατατάσσεται στην 57η θέση εξαιτίας της αυστηρής και μη ευνοϊκής νομοθεσίας για τις ξένες

επενδύσεις, τους περιορισμούς στην ιδιοκτησία από αλλοδαπούς, καθώς και την δυσκολία χορήγησης βίζα. Σε άλλο δείκτη που παρατηρείται υστέρηση, είναι οι υποδομές των αεροπορικών και οδικών κυρίως μεταφορών, όπου η χώρα μας χαρακτηρίζεται λιγότερο αποτελεσματική σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τέλος, μειονέκτημα παρατηρείται και στον τομέα των ανθρωπίνων πόρων, όπου η έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού μάς κατατάσσει στην 53η θέση. Ωστόσο, όσο αφορά το δείκτη “Ανταγωνιστικότητα τιμών” που η Ελλάδα βρίσκεται στην 114η θέση, την υψηλότερη από τις χώρες που παρατίθενται στον πίνακα 1, διαπιστώνεται πως όλες οι χώρες που προηγούνται της Ελλάδας έχουν γενικά υψηλά επίπεδα τιμών, προσφέρουν όμως υψηλότερο επίπεδο υπηρεσιών σε σχέση με την τιμή, και άρα καλύτερο «value for money», που είναι και το σημαντικότερο κριτήριο.^{63,64}

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, οι γενικές κατευθύνσεις της τουριστικής πολιτικής και ανάπτυξης στην Ελλάδα θα πρέπει να περιλαμβάνουν στοιχεία που μεταξύ άλλων ενισχύουν και τον εναλλακτικό τουρισμό. Γενικότερα τέτοιου είδους πολιτικές αφορούν:

- ✓ τη βελτίωση του επιχειρηματικού και ρυθμιστικού περιβάλλοντος,
- ✓ τη βελτίωση των γενικών υποδομών σε συνδυασμό με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και
- ✓ τη συνεχή αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού σε όλα τα επίπεδα.

Διαπιστώσεις & προοπτικές του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Δυστυχώς, δεν υπάρχουν ποσοτικά και στατιστικά στοιχεία που να αναφέρονται στον εναλλακτικό τουρισμό και να συλλέγονται από την Στατιστική Υπηρεσία, να επεξεργάζονται και να διατίθενται για

⁶³ Δείκτης Ταξιδιωτικής & Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, <http://www.eco.nomist.gr>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009

⁶⁴ Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Πειραιά, Υποχώρηση της Ελλάδας στην τουριστική ανταγωνιστικότητα, <http://www.bep.gr>, ήταν διαθέσιμο την 21/8/2009

περαιτέρω αναλύσεις και εκτιμήσεις. Προφανώς, πρακτικά είναι δύσκολο έως αδύνατο να διαχωρίζεται σήμερα ο τουριστικός χαρακτήρας των επισκεπτών σε ένα προορισμό, όπως είναι για παράδειγμα η τυπική διαμονή σε μια αγροτουριστική μονάδα σε ορεινή περιοχή ή η απλή επίσκεψη σε ένα χιονοδρομικό κέντρο. Αυτό που παραμένει λοιπόν είναι να δει κανείς τις πιο γενικές ενδεικτικές κατευθύνσεις, τους σχεδιασμούς και ενέργειες που έχουν γίνει για τον εναλλακτικό τουρισμό.

Προς αυτή την κατεύθυνση εκτιμάται ότι την τελευταία δεκαετία, τουλάχιστον σε επίπεδο προγραμματισμού, έγιναν σημαντικά βήματα στην ανάπτυξη των βασικών δομών του εναλλακτικού τουρισμού.

Στο Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης του Ελληνικού Τουρισμού 2004-2010 ⁶⁵ καθοριζόταν, μεταξύ άλλων, στους ποιοτικούς στόχους η «Προώθηση των εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής καθώς και των οργανωτικών υποδομών για την περαιτέρω ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ως «τμημάτων» του ελληνικού τουριστικού προϊόντος ... (πχ θαλάσσιος τουρισμός, θαλασσοθεραπεία, οικοτουρισμός κλπ και κυρίως πολιτιστικός τουρισμός)».

Γενικότερα, οι στόχοι τους οποίους έθεσε τότε η κρατική πολιτική για τον τουρισμό θα αναπτύσσονταν μέσα από έξι άξονες. Ο άξονας 2 αφορούσε τη «Διαφοροποίηση και εμπλουτισμό του ελληνικού τουριστικού προϊόντος με ανάπτυξη θεματικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, με στόχο την ικανοποίηση των εξελισσόμενων προσδοκιών / αναγκών των τουριστών και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου». Κατά κύριο λόγο έλαβαν χώρα μορφές στήριξης των στόχων αυτών όπως ήταν διάφορες νομοθετικές παρεμβάσεις για την ανάπτυξη θεματικών μορφών τουρισμού, η στήριξη πρότυπων επενδύσεων και ότι σχετίζεται για παράδειγμα με τον αγροτουρισμό, η προβολή με ειδικό κονδύλι των εναλλακτικών μορφών τουρισμού για την ύπαιθρο, η στήριξη του συνεδριακού και χιονοδρομικού τουρισμού ή και ακόμη των ατόμων με

---

⁶⁵ Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης του Ελληνικού Τουρισμού 2004-2010, Υπουργείο Ανάπτυξης, Σεπτέμβριος 2003

ειδικές ανάγκες (ΑμεΑ) μέσω μια πρωτοποριακής για την εποχή προσέγγισης που αφορούσε το πρόγραμμα «Όλοι στην άμμο». Αυτό περιλάμβανε τη δημιουργία ειδικών υποδομών – τεχνικών παρεμβάσεων που θα βοηθούσε τα ΑμεΑ να προσεγγίσουν το νερό (τους χώρους αναψυχής). Οι χρηματοδοτήσεις των δράσεων αυτών θα προέρχονταν από το Γ' & Δ' ΚΠΣ, το Leader, Interreg III, τις πρωτοβουλίες public-private-partnership, την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων κ.α.

Στην πορεία δόθηκαν διάφορα επενδυτικά κίνητρα για την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού όπως για παράδειγμα ο αναπτυξιακός νόμος 3299/2004 για τη δημιουργία εγκαταστάσεων προπονητικού-αθλητικού τουρισμού, ξενοδοχείων καθώς και αναπαλαίωση και διαμόρφωση παραδοσιακών κτιρίων σε ξενοδοχεία. Ο νόμος έδινε επιχορήγηση ή και επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης ή φορολογικό όφελος ή επιδότηση του κόστους της δημιουργικής απασχόλησης αφού καθιέρωνε ζώνες γεωγραφικών περιοχών της επικράτειας και ποσόστωση των ζωνών αυτών. Με τον νεότερο νόμο του 2007 η επιδότηση ανερχόταν σε ποσοστό έως και 60% σε όλες τις μορφές τουρισμού. Τελικώς, στο ύψος των 9,3 δισ. ευρώ ανέρχονταν οι επενδύσεις που υλοποιούνται ή προχωρούν προς υλοποίηση από το 2005-2008, μέσω των δύο φάσεων του επενδυτικού νόμου 3299/2004, ενώ προβλεπόταν μέσω αυτών η δημιουργία 23.441 νέων θέσεων εργασίας.⁶⁶

Επιπλέον, στο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο του Τουρισμού, όπως διαμορφώθηκε το 2007, προβλέπονταν δράσεις σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας με περιθώρια ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών, τόσο της νησιωτικής χώρας όσο και της ηπειρωτικής, με τις κατευθύνσεις που δόθηκαν να αφορούν

1. Την ενίσχυση του εναλλακτικού χαρακτήρα της τουριστικής δραστηριότητας μέσω της προώθησης και ενίσχυσης προγραμμάτων

---

⁶⁶

<http://www.pbs.gr>, ήταν διαθέσιμο στις 27/12/2009

που συνδέουν τον τουρισμό με τον πρωτογενή τομέα και την αξιοποίηση των πόρων για ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού,

2. Τον προσανατολισμό των επενδύσεων εστίασης και φιλοξενίας που αφορούν τον ηπειρωτικό χώρο εντός οικισμών, καθώς και μια ζώνη πλάτους 500 μέτρων από τα όριά τους, όταν διαπιστώνεται σχετικός κορεσμός (ποσοστό αδόμητων γηπέδων <40%) και την επανάχρηση αξιόλογων κτιρίων και συνόλων, κ.ά. και

3. Τη διατήρηση, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος τους (π.χ. διατήρηση της κλίμακας και των χαρακτηριστικών των οικισμών).

Παράλληλα όμως με τις βασικές δράσεις που αφορούν τον εναλλακτικό τουρισμό, έχει γίνει ιδιαίτερα κατανοητό στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα, ότι όποια διαχείριση ή στήριξη προσπαθειών και αν ακολουθήσει, ο εναλλακτικός τουρισμός δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητος από την αειφόρο (βιώσιμη) ανάπτυξη των περιοχών στις οποίες απευθύνεται. Τα τελευταία χρόνια γίνεται αναφορά στην πράσινη επιχειρηματικότητα η οποία αφορά τομείς και άλλους πλην του τουρισμού, όπως είναι η αγροτική παραγωγή, το εμπόριο, οι υπηρεσίες και μεταφορές ή ακόμη η διαχείριση των απορριμμάτων κ.α. που με τη σειρά τους επηρεάζουν άμεσα τον τουρισμό. Γίνεται λοιπόν προσπάθεια να προσαρμοστούν όλες αυτές οι δράσεις και κατά συνέπεια οι νέες, ειδικές μορφές τουρισμού σε μια αειφορική διαχείριση του περιβάλλοντος. Τα μέσα και οι τρόποι που δύναται να συμβάλουν στην προσαρμογή αυτή είναι για παράδειγμα: α. οι οικολογικές πιστοποιήσεις (ISO 14000), β. τα οικολογικά σήματα (ecolabels) και γ. τα τοπικά σύμφωνα της ποιότητας. Άλλο ιδιαίτερο σημείο αφορά ακόμη τη ζωνοποίηση των περιοχών natura, όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα του trekking.

Αξίζει ακόμη να σημειωθούν οι πηγές χρηματοδότησης των τελευταίων ετών για την ανάπτυξη του βιώσιμου – εναλλακτικού τουρισμού. Αυτές αφορούν: α. Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (FEDER) για τουριστικές επενδύσεις περιφερειακής ανάπτυξης, β. Το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο (FEOGA), γ. Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα

Επενδύσεων (ΒΕΙ), δ. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (FSE), ε. ο ΕΟΤ (ν.216)/93 και 2636/98) για ανάπτυξη τουριστικής ανωδομής και υποδομής, διαχείριση τουριστικών εγκαταστάσεων (και ΕΕΤΑ), επιχορηγήσεις σε τοπικές αρχές για πιλοτικά προγράμματα και τοπικές πρωτοβουλίες ή συμπράξεις τουριστικών ενδιαφερόντων και στόχων, για προβολή, κατάρτιση, εκπαίδευση, έρευνες-μελέτες, κοινωνικό τουρισμό, διεθνείς σχέσεις.

Παρά τις αξιόλογες προσπάθειες που έγιναν σε πολλούς από τους τομείς του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα, σημειώνεται ότι η παγκόσμια και εγχώρια οικονομική κρίση των τελευταίων ετών, αποτελεί τροχοπέδη στις όποιες καλές προσπάθειες και προοπτικές που ξεκίνησαν πριν από αρκετά χρόνια. Κάθε μορφής επένδυση στον τουρισμό καταρρέει υπό το βάρος των δυσοίωνων οικονομικών στοιχείων και προβλέψεων, κάποια εκ των οποίων ήδη αναφέρθηκαν και αναπτύχθηκαν στην ενότητα των μελλοντικών τάσεων τουρισμού. Σ' αυτά προστίθενται όμως και η κακή διαχείριση και πολιτική που ακολούθησε τα τελευταία χρόνια για την Ελλάδα το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης και οι ηγεσίες του, σχετικά με την προβολή της χώρας. Ιδιαίτερα, το σύνθημα εδόθη με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 και απλά αναμενόταν μια τεράστια, καλή και ωφέλιμη προβολή. Το όλο εγχείρημα όμως καταρρέει βάση του ενδεικτικού τίτλου δημοσιεύματος της εφημερίδας "Έθνος", μόλις στις 23/12/2009, όπου αναφερόταν "Φέσια ντροπής διεθνώς από τον ΕΟΤ" και που δείχνει σε γενικές γραμμές τι ακολούθησε μετά το 2004! Η "χρέωση" που άφησε από τη διαφήμιση του ο ΕΟΤ αγγίζει τα 120 εκατομμύρια ευρώ εκ των οποίων 50 εκ. είναι σε μεγάλα ξένα ΜΜΕ όπως το CNN, το BBC, το Travel Channel κ.α., ενώ για παράδειγμα στον Καναδά, το γραφείο του ΕΟΤ που απασχολεί μόλις έναν υπάλληλο, φέρει δαπάνες 275000 ευρώ. Τα δίκτυα αυτά ενημέρωσης μπορούν με μια μόνο αρνητική είδηση και περιγράφοντας την κακοδιαχείριση του ΕΟΤ, να καταστρέψουν την καλύτερη εικόνα που είχε η Ελλάδα ποτέ.

Σε γενικές γραμμές όμως, συνοψίζοντας, και βλέποντας μακροπρόθεσμα, πέρα από την άμβλυση και εξομάλυνση των υφιστάμενων οικονομικών δυσκολιών, ο ελληνικός τουρισμός εκμεταλλευόμενος τα συγκριτικά του πλεονεκτήματα πρέπει να επενδύει σε ένα μοντέλο που εμπλουτίζει το τουριστικό προϊόν, βελτιώνει την ανταγωνιστικότητά του έναντι άλλων ανταγωνιστών και διευρύνει την τουριστική περίοδο, αμβλύνοντας ουσιαστικά την εποχικότητα.

Το παραπάνω ορίζεται μέσα από δράσεις που αφορούν τις ειδικές μορφές τουρισμού, να θεωρούνται δηλαδή ως εκείνα τα τουριστικά προϊόντα που χαρακτηρίζονται από ποικιλία, απευθύνονται σε τουρίστες κάθε οικονομικής δυνατότητας και προσαρμόζονται δυναμικά στις προτεραιότητες και τις απαιτήσεις, των κατοίκων, των περιοχών τους, του περιβάλλοντος, της βιώσιμης ανάπτυξης.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία συγκεντρώνονται και καταγράφονται χρήσιμες πληροφορίες που αφορούν τον εναλλακτικό τουρισμό και τις προοπτικές του και σε αντιδιαστολή με τον μαζικό-συμβατικό τουρισμό. Έγινε προσπάθεια όμως να διατυπωθούν έννοιες και να προβληθούν είτε με γραφήματα είτε με εικόνες, οικονομικά στοιχεία του εγχώριου και παγκόσμιου τουρισμού (κινήσεις, αφίξεις τουριστών, κύκλος εργασιών, τάσεις - προβλέψεις κ.α.) αλλά και οι διάφορες υπάρχουσες ή αναδυόμενες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού. Συγκεκριμένα, από όσα αναφέρθηκαν συνοψίζονται τα εξής:

- Τα τελευταία είκοσι χρόνια, σε εγχώριο και παγκόσμιο επίπεδο, υπάρχει συνεχής, σταθερή αύξηση των αφίξεων τουριστών και των εισπράξεων ως ποσοστό του ΑΕΠ.
- Ο μαζικός ή συμβατικός ή παραδοσιακός τουρισμός λόγω του μεγάλου αριθμού επισκεπτών – περιηγητών, επιφέρει έντονες, μη αναστρέψιμες επιπτώσεις στο περιβάλλον, φυσικό και πολιτιστικό.

- Ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί έναντι του μαζικού, το αντίβαρο για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, για αειφόρο ή υπεύθυνο τουρισμό. Η διαφοροποίηση του πηγάζει από το σεβασμό και τη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της τοπικής κουλτούρας και γενικότερα της μείωσης των επιβλαβών συνεπειών που έχει προκαλέσει και προκαλεί ο μαζικός τουρισμός.
- Βασικό χαρακτηριστικό του εναλλακτικού τουρισμού είναι η πολυθεμα-τικότητα, αφού περιέχει διάφορες και ποικίλες μορφές και οι οποίες αναφέρονται και ως ειδικές ή ήπιες.
- Κύριες μορφές είναι: θαλάσσιος (ιστιοπλοΐα, ιστιοδρομία, ιστιοσανιοδρομία, καταδύσεις, θαλασσοθεραπεία), υγείας, θεραπευτικός & ιαματικός, θρησκευτικός, αγροτουρισμός, οινοτουρισμός, αθλητικός, οικοτουρισμός - οικολογικός, ταξίδια περιπέτειας (trekking, trekking & kayak ποταμού, rafting, monoraft & canoe kayak, αναρρίχηση, mountain bike & jeep safari, αλεξίπτωτο πλαγιάς, ιππασία, ταξίδια με zeppelin), θεματικά πάρκα, χιονοδρομικό σκι, συνεδριακός, γεωτουρισμός, πολιτιστικός, κοινωνικός, διαστημικός καθώς και άλλες εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού (εκθέσεων, τρίτης ηλικίας, οικογενειακός, παραχείμασης, κινήτρων, λαϊκός και ατόμων με ειδικές ανάγκες).
- Η Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι δεν έχει αναπτύξει αρκετές από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού, κατέχει συγκριτικό πλεονέκτημα σε ορισμένες από αυτές, όπως για παράδειγμα στο θαλάσσιο, θεραπευτικό - ιαματικό, αγροτουρισμό και θρησκευτικό τουρισμό, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της γεωμορφίας και της πολιτιστικής παράδοσης και κουλτούρας.
- Γενικά, από την αξιολόγηση της Ελλάδας ως τουριστικός προορισμός με βάση το Δείκτη Ταξιδιωτικής & Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας (ΔΤΤΑ) καταγράφεται υποχώρηση της θέσης της τα τελευταία χρόνια, ενώ υστερεί σημαντικά σε υποδείκτες όπως είναι το γενικό ρυθμιστικό πλαίσιο, οι υποδομές αεροπορικών και οδικών μεταφορών και στην ανταγωνιστικότητα τιμών.

- Η ανάπτυξη συγκεκριμένων μορφών εναλλακτικού τουρισμού στηρίχθηκε σε επιλογές στρατηγικού σχεδιασμού μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων, που έγιναν αρχές της τελευταίας δεκαετίας και που ως προσπάθειες υλοποίησης συνεχίζονται μέχρι και σήμερα, αλλά με σοβαρή και εμφανή την δυσμενή επίδραση από την πνέουσα οικονομική κρίση.
- Παρ' όλα αυτά, απαιτούνται πολιτικές που θα οδηγήσουν στη βελτίωση του επιχειρηματικού και ρυθμιστικού περιβάλλοντος, των γενικών υποδομών σε συνδυασμό με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και τη συνεχή αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού σε όλα τα επίπεδα.

Βιβλιογραφία

Λύτρας Π (1998). *Κοινωνιολογία του Τουρισμού*. Β' έκδοση, Interbooks , Αθήνα, σελ. 53.

Βικιπαίδεια, ορισμός του τουρισμού, <http://el.wikipedia.org>, κατηγορία: Τουρισμός, ήταν διαθέσιμο την 14/8/2009.

Ρούπας Δ (1997). *Αρχές Τουρισμού*. ΟΕΔΒ, Αθήνα, σελ 7.

World Tourism Barometer, UNWTO, Committed to Tourism, Travel and the Millennium Development Goals, volume 7, No 2, June 2009.

Tourism Highlights, UNWTO – OMT – IOHOTO, Edition 2008.

Σαμπανιώτης Θ (2006). «Ο Ελληνικός τουρισμός στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού». Eurobank Research, Οικονομία και Αγορές, Division of research and forecasting, τεύχος 8, σελ 2-17.

Κοκκώσης Χ. & Τσάρτας Π (2001). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 82.

Καλαϊδοπούλου Α. & Μελάκη Ε (2007). *Ήπιες (εναλλακτικές) μορφές τουρισμού*. Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηράκλειο.

Λαγός Δ (2005). *Τουριστική οικονομική*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 62.

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, HELLENIC SUN EDITIONS, <http://www.alternativegreece.gr/>, ήταν διαθέσιμο την 16/8/2009.

Vagionis N. «Enhancing alternative tourism development». Fostering SME and entrepreneurship development in the tourism sector in Bulgaria. Sofia, 22 June 2007, Centre of Planning and Economic Research (CPER), Greece.

Newsome D, Moore S, Dowling R (2002). *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts, and Management*. Hardcover, pp 10.

Theobald W (2004). *Global Tourism*. 3rd edition, Elsevier Science & Technology, pp 123.

Theobald W (2004). *Global Tourism*. 3rd edition, Elsevier Science & Technology, pp 123.

Holden A (2008). *Environment and Tourism*. 2nd edition, Routledge Taylor & Francis Group, New York, pp 232.

Travel Daily News, μορφές εναλλακτικού τουρισμού, <http://www.traveldailynews.gr>, ήταν διαθέσιμο την 18/8/2009.

Tourism and possible problems, <http://www.globalgateway.org>, ήταν διαθέσιμο την 19/8/2009.

Ανδριώτης Κ. «Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του». Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού & Περιβάλλοντος, 20-21/2003, ISSN 1105-3267, σελ. 139-54.

Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, Ο τουρισμός στην Κρήτη, <http://www.chania-info.gr>, ήταν διαθέσιμο την 19/8/2009
Λοιζίδου Ξ. «Αειφόρος τουρισμός: είναι εφικτός;», Ελληνικό Πανόραμα, Νοε-Δεκ 2008, τεύχος 66, σελ 12-13.

Ζήσης Ι (2003). *Πράσινο Επιχειρείν*. ΠΑΝ.Δ.ΟΙΚΟ – Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσιών Έργων, Αθήνα, κεφ. 14, σελ 221-301.

Dubai Promotes Medical Tourism, <http://www.prlog.org/10379164-dubai-promotes-medical-tourism.html> & <http://www.doctor-dubai.com>, ήταν διαθέσιμα την 11/12/2009.

Θεραπευτικός - Ιαματικός τουρισμός, <http://www.visitgreece.gr>, ήταν διαθέσιμο την 11/12/2009.

Θρησκευτικός και Πολιτιστικός Τουρισμός, ΚΕΤΑ, www.ket-ba.gr, ήταν διαθέσιμο την 12/12/2009.

Sarri K & Kafatos A. «The Seven Countries Study in Crete: olive oil, Mediterranean diet or fasting?» *Public Health Nutrition*, 2005; 8(6): 666.

Sarri K, Linardakis M, Bervanaki F, Tzanakis N & Kafatos A. «Greek Orthodox fasting rituals: a hidden characteristic of the Mediterranean diet of Crete.» *Br J Nutr* 2004; 92:277-284.

Καλδής Π. «Οινοτουρισμός, Διαχείριση Τοπικού Περιβάλλοντος και Αειφορία», Σχολή Εφαρμοσμένων Οικονομικών-Μάρκετινγκ, Τμήμα Οινολογίας και Τεχνολογίας Ποτών, Τ.Ε.Ι. Αθήνας.

World news network, <http://article.wn.com>, ήταν διαθέσιμο την 13/12/2009.

Fennell D (2001). “Οικοτουρισμός”, “Μαζικός και Εναλλακτικός Τουρισμός: Συγκριτικά Παραδείγματα”, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα, σελ.30.

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Διακοπές, Ειδικές μορφές τουρισμού, Οικολογικός Τουρισμός, <http://www.eot.gr>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009.

Εθνικά και Ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων διαδρομών, <http://www.oreivatein.com>, ήταν διαθέσιμο την 13/12/2009.

Μπακίρης Μ (2008). *ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: Προοπτικές Μετάβασης της Τουριστικής Αγοράς της Κρήτης από τον Μαζικό σε Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηράκλειο.

Δίκτυο NATURA, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, <http://www.minenv.gr>, ήταν διαθέσιμο την 15/12/2009.

Χιονοδρομικά Κέντρα Ελλάδας, <http://www.touristorama.com>, ήταν διαθέσιμο την 17/12/2009.

Zeppelein, περιήγηση με ιπτάμενα Zeppelein, <http://www.zeppelein-europe-tours.com>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009.

Συνεδριακός Τουρισμός, <http://www.livepedia.gr>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009.

Travel Daily News, Το μέλλον του συνεδριακού τουρισμού στην Ελλάδα. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της χώρας μας ως συνεδριακός προορισμός, <http://www.traveldailynews.gr>, ήταν διαθέσιμο την 21/8/2009.

Κουρτέσας Γ (2007). *Τουριστική Κοινωνιολογία*. Θεσσαλονίκη, διδακτικές σημειώσεις, κεφ 12.

Κοινωνικός Τουρισμός, <http://www.economist.gr>, ήταν διαθέσιμο στις 14/12/2009.

Blanke H, Chiesa T, Herrera E. «The Travel & Tourism Competitiveness Index 2009: Measuring Sectoral Drivers in a Downturn». World Economic Forum, 1.1: The Travel & Tourism Competitiveness Index 2009.

World Tourism Organization, Tourism and Economic Stimulus – Initial Assessment Madrid, Update 01 July 2009, pp 5.

Δείκτης Ταξιδιωτικής & Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, <http://www.economist.gr>, ήταν διαθέσιμο την 20/8/2009.

Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Πειραιά, Υποχώρηση της Ελλάδας στην τουριστική ανταγωνιστικότητα, <http://www.bep.gr>, ήταν διαθέσιμο την 21/8/2009.

<http://www.pbs.gr>, ήταν διαθέσιμο στις 27/12/2009.